

LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija
Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Pētera Stučkas
Latvijas Valsts universitāte
Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedra
LPSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un litera-
tūras institūts
LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pēt-
niecības institūts

A R T U R A O Z O L A D I E N A

VALODNIECĪBA

FOLKLORISTIKA

METODIKA

Zinātniskās konferences tēzes

Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Redakcijas un
izdevniecības daļa

Rīgā 1972

1972. gada 18. martā aprit 60 gadu kopš valodnieka, folklorista un pedagoga filoloģijas zinātņu doktora profesora A r t u r a O Z O L A dzimšanas. Izcilā zinātnieka atcerei LVU Filoloģijas fakultāte, ZA A.Upīša Valodas un literatūras institūts un LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts rīko zinātnisku konferenci par valodniecības, folkloristikas un metodikas jautājumiem.

Konferencē notiek 1972. gada 16. un 17. martā Rīgā, Visvalža ielā 4^a Filoloģijas fakultātē.

Konferences atklāšana 16. martā plkst.14.15 401. auditorijā.

Redakcijas kolēģija: O.Ambainis, M.Gaile, J.Kušķis, A.Laua (atbildīgā redaktore), M.Rudzīte.

18 марта 1972 года исполняется 60 лет со дня рождения языковеда, фольклориста и педагога доктора филологических наук профессора А р т у р а О З О Л А. Филологический факультет ЛГУ, Институт языка и литературы имени А.Упита АН и Научно-исследовательский институт педагогики Министерства просвещения Латв. ССР проводят научную конференцию, посвященную памяти А.Озола по вопросам языкознания, фольклористики и методики.

Конференция состоится 16 и 17 марта 1972 г. на Филологическом факультете по улице Висвалжа, 4^a.

Открытие конференции 16 марта в 14.15 в 401 аудитории.

Редакционная коллегия: О.Амбайнис, М.Гайле, Я.Кушкис, А.Лауа (ответственный редактор), М.Рудзите.

E. Ādamsons (Limbaži)

JURA NEIKENA SNIEGUMS LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS ATTĪSTĪBĀ

1. Pagājušā gadsimta piecdesmitajos un sešdesmitajos gados sāka plašāk parādīties literāri sacerējumi ar latviskāku teikumu konstrukciju, tautas valodas ierosmē sacerēti darbi. Populārākie no tiem bija Jura Alunāna latviešu valodai pārtulkotās "Dziesmiņas" (1856) un Jura Neikena darbi, sevišķi stāsti.

2. Visos Jura Neikena darbos valda didaktiski reliģiska tendence, cenšanās pamudināt ļaudis dzīvot stingrā kristietības ideoloģijas garā, bet J. Neikens ir ar ievērojamām reālās dzīves tēlotāja spējām. Viņa darbos spilgti atklāta tā laika lauku dzīve ar savām grūtībām un nedienām.

3. Sevišķi izceļama Jura Neikena valoda. Rakstnieks ir pieslēģies latviešu pārvācošanas centieniem, bet tas viņa literāro darbu valodu nav ietekmējis. Salīdzinājumā ar citu tā laika rakstnieku valodu J. Neikena valodā ir maz vācisko elementu. Viņš labi atceras bērnībā un jaunībā dzirdētos teikumus un dzejiskās frāzes. Viņa valoda tuvojas dzīvajai latviešu tautas valodai un jūtami atšķiras no vāciskās vec-latviešu rakstu valodas. Īpaši spilgti tas izpaužas autora iecienītajā dialoga formā, sakāmvārdos, parunās un dažādās no tautas mutes ņemtās dzejiskās frāzēs, kas J. Neikena darbos ir plaši izmantotas.

Tuvumu vienkāršās tautas valodai rāda arī īpatnējās formās lietotie personu vārdi - Kača (pārveidojums no vārda Katrīna), Meža Mika (no - Meža Mikelis), Pācis (no - Pēteris), Jēcis (no - Jēkabs) u.c.

4. Par 1870. gadā iznākušās J. Neikena grāmatas "Stāsti, dziesmas un gudrības mācības" valodu Kaspars Biezbārdis "Baltijas Vēstneša" 1871. gada 118. numurā rakstījis: "Man

vēl daudz jāmācās iz Neikena grāmatīgas." Un no J. Neikena darbiem, īpaši skolas grāmatās, turpmāk mācījās vairākas paaudzes, tēlot apkārtējos ļaudis un dzīvi īstā tautas valodā mācījās arī rakstnieki Apsīšu Jēkabs, R. Blaumanis u.c.

Jura Neikena sniegums latviešu literārās valodas izkopšanā ir visai liels un iezīmē veselu pavērsienu tās attīstībā.

У.Ш.Байчура (Ленинград)

НЕКОТОРЫЕ СТАТИСТИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ К ВОПРОСУ О ФОНЕТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ СЛОВА И СЛОГА В ЛАТЫШСКОМ ЯЗЫКЕ

Необходимость статистического исследования языковых явлений возникает потому, что лингвистические закономерности проявляются не абсолютно, а статистически, и это, в первую очередь, относится к фонетической структуре слова.

В настоящее время имеются различные теории слога: акспираторная, сонорная, теория мускульного напряжения и др., однако они не дают конкретных практических критериев для выделения слога, тем более — в разных языках, и даже не являются достаточно обоснованными (см. критику их также у М. И. Леконцевой, "Типология структур слога..." Москва, 1968).

Поэтому мы исходим из традиционного определения слога как сочетания слогаобразующего гласного с согласными (последних — от нуля до нескольких), а безгласные слоги возможны лишь в междометиях и т.п., когда слоговую функцию несет целевой или сонорный согласный. Структурные особенности явлений могут быть описаны в разных терминах и понятиях, и одну систему понятий и терминов можно перевести в другую. Но факты не могут быть заменены другими.

На практике — при широких статистических подсчетах — по существу должны нивелироваться различия между данными, практическими результатами, полученными на основе разных теорий слога, в особенности — в тех языках и группах слов в них, в которых редко встречается стечение более двух со-

гласных в одном слоге. Это понимание полезно и при изучении выпадения и протезы звуков. Традиционное понимание слога является универсальным, а при ином понимании возможны разные критерии для различных языков, а отсюда — и разные трактовки одинаковых явлений в различных языках, что, конечно, препятствует сравнению.

Наши расчеты основаны на словарях, причем учитываются 1) количество слов разного типа: односложных, двусложных и пр., всего и т.д., 2) то, на какой звук оканчиваются слоги (гласный, сонорный, шумный, сочетание согласных и др.). В качестве счетной единицы слов взята словарная статья. Слова взяты в словарной форме. При отсутствии иных указаний в словарях и грамматиках 1) к стечениям согласных относим сочетание двух букв, хотя бы идентичных, 2) поскольку хиатус — редкое явление, рассматриваем как один гласный все стечения букв, означающих гласные, 3) нисходящие дифтонги принимаем оканчивающимися на полугласный и относим к слогам, закрытым сонорным согласным. В целом эти оговоренные случаи не являются определяющими ввиду их небольшого процента. Полученные нами результаты — следующие.

В Латышско-английском словаре М. Сосаре, Рига, 1966 (7 тыс. слов) примерно 6700 словарных статей. Односложных слов — 5,2%. В том числе — оканчивающихся на гласный — практически нуль, на сонорный — 4,3%, на слабый шумный — 2,1%, на сильный шумный — 6,3%, на сочетание согласных — 87,3%. Двусложных слов — 30,8%, в т.ч. открытых слогов — 25,1%.

В Латышско-русском словаре Я.В. Лоя, Москва, 1938 (40 тыс. слов) около 17 000 словарных статей. Односложных слов — 5,5%, в том числе оканчивающихся на гласный — 1,9%, на сонорный или полугласный — 3,8%, на слабый шумный — 1,7%, на сильный шумный — 7,9%, на сочетание согласных — 84,7%. Двусложных слов — 34,3%, в том числе открытых слогов — 31,0%. Трехсложных слов — 36,1%, в том числе открытых слогов — 47,4%. Четырехсложных слов — 15,7%, в том числе открытых слогов — 60%. Пятисложных слов — 4%, в том числе 68,1% открытых слогов. На все остальные типы слогов остается лишь 4,4%.

Таким образом, установленная нами ранее закономерность — о возрастании процента открытых слогов при увели-

чении числа слогов в слове — получает новое подтверждение. А отсюда следует, что слова с меньшим количеством слогов (имеющие больший процент закрытых слогов) могли возникнуть из слов с большим количеством слогов (имеющих меньший процент закрытых слогов) — путем выпадения звуков (прежде всего гласных), если в отношении каждого конкретного слова не доказано его образование путем аффиксации или словосложения. Иллюстрацией являются многочисленные случаи выпадения звуков в латышском языке и его диалектах, приводимые в литературе, напр., лат.литерат. bedre 'яма', galva 'голова', vājš 'слабый', ragavas 'дровни', labība 'хлеб зерновой' и др. — ср. соответствующие лат.диалект. bedr, gālv, vajiš, ragavs, labēb (см. М. Рудзите. Латышская диалектология, Рига, 1969. автореферат докт. дисс.).

Сравнение с литовским языком также показывает, что в латышском ряд слов сократился на один слог, напр., за счет выпадения гласного в литовском аффиксе us, от которого в латышском остался только один согласный звук s. Это подтверждается и нашими статистическими данными по литовскому языку, основанными на подсчетах по Литовско-русскому словарю Б. Серейского (Каунас, 1933), содержащему около 70 000 словарных статей. Здесь односложных слов 0,3%, в том числе оканчивающихся на гласный — 36,1%, на сонорный — 30,6%, на слабый шумный — 2,8%, на сильный шумный — 11,1%, на сочетание согласных — 19,4%. Двусложных слов — 7,8%, в последних открытых слогах — 32,9%. Сокращение сравнительно с латышским процента односложных и двусложных слов в литовском сопровождается возрастанием в последнем процента открытых слогов и слогов, закрытых сонорными и одновременным сокращением процента слогов, закрытых двумя или несколькими согласными, что также подтверждает наши выводы (выше) о происхождении слов с относительно меньшим количеством слогов.

Заслуживает внимания и то, что различия данных по двум латышским словарям несущественны, тогда как отличия этих данных от соответствующих по литовскому значительны.

Приведенные цифровые данные относительны и не являются окончательными для рассматриваемых языков, они подлежат

дальнейшему уточнению, т.к. основаны лишь на словарях и учитывают только словарные формы слов, тогда как при расчете по тексту и учете всех форм возможны отличия: словари не отражают всего языка. Возможны различия и между данными по разным словарям одного языка, особенно - специальным. Незначительные расхождения, как известно, возможны и при расчетах разных по одному словарю.

Однако, даже будучи первым приближением, наши данные, хотя и с некоторыми колебаниями, в целом представляют типичную для данных языков картину, притом гораздо точнее, чем это было возможно без статистических исследований.

A. Blinkena (Rīga)

DIVAS PRETĒJAS TENDENCES LATVIEŠU RAKSTU VALODAS ADJEKTĪVU ATTĪSTĪBĀ

0.0. Valodas sistēmas vēsturi nosaka visu valodas sastāvdaļu savstarpējā iedarbība. Šai procesā nozīmīgs faktors ir valodas elementu un to saistījuma semantisko un stilistisko nianšu stabilitāte vai pārvirzes, kas galvenokārt parādās noteiktu vārddarināšanas paņēmienu lietojumā. Tāpēc literārās valodas vēsturē svarīga loma ir vārddarināšanas tipu, modeļu un nozīmju attīstībai.

1.1. Balstoties uz 16.-19.gs. latviešu rakstu valodas avotiem un salīdzinot to dotumus ar mūsdienu latviešu literārās valodas materiālu, var secināt, ka pamatos izmantoti vieni un tie paši vārddarināšanas līdzekļi (neskaitot internacionālās izskaņas un prefiksālos elementus, kas ir jaunākā valodas posma iezīme), bet ir mainījušās šo līdzekļu attieksmes produktivitātes un aktivitātes ziņā, kā arī notikušas ievērojamas pārmaiņas derivātu semantikā.

1.2. Adjektīvu derivācijas attīstībā vērojamas vairākas tendences, no kurām te tiks skartas divas šķietami pretējas iezīmes:

a) nullsufiksācijas un neproduktīvo sufiksu zaša-

na vai to aizstāšana ar produktīvajiem sufiksiem;

b) kāda produktīva sufiksa zušana, nemainoties adjektīva nozīmei.

2.1. Latviešu rakstu valodas agrākajos attīstības posmos daudz vairāk nekā mūsdienās veidoti un biežāk lietoti adjektīvi ar t.s. n e p r o d u k t ī v a - j i e m piedēkļiem -l-, -m-, -n-, -r-. 16.-19.gs. rakstos sastopam tādus adjektīvus kā bails, brasls, dabls, drosms, dumbls, gaisls, ikls, krēsls, naigls, pukls, spīrgls, stīgls, gaisns, krāsns, lukns, mīkns, ērtns, plakns, sātns, mikrs, mudrs, smīdrs, smīdrs, šaudrs, šķestrs u.c., kas mūsdienu latviešu literārajā valodā vairs nav pazīstami vai tiek lietoti ļoti reti.

2.2.1. Blakus neproduktīvajiem adjektīvu sufiksiem -l-, -m-, -n-, -r- stājies kāds no aktīvajiem produktīvajiem sufiksiem, visbiežāk -īg-, -ain-, retāk -an-, -en-. Šie produktīvie sufiksi, kas kļuvuši par noteiktu nozīmju izteicējām derivatēmām, runātāju apziņā vairāk saistās ar noteiktiem pazīmju apzīmēšanas vārddarināšanas līdzekļiem un tāpēc sākti lietot, lai panāktu lielāku izteiksmes skaidrību (piem, bails : bailīgs, drosms : drosmīgs, krēsls : krēslains, lukns : lokans, plakns : plakans u.c.).

2.2.2. Izmantojot aktīvos sufiksus, sākotnējie sufiksi dažkārt atmeti (sātns - sātīgs, šaudrs - šaudīgs, skubrs - skubīgs); daži adjektīvi ar neproduktīvajiem sufiksiem zuduši (naigls 'tīrs, jauks' St., U., gaisls 'traks' U., pukls 'viegli sakaitināms' U. u.c.).

2.3. Latviešu rakstu valodas sākumposmā un pat vēl 19.gs. daudz vairāk nekā mūsdienās bijis izplatīts adjektīvu sufikss -j-. Ar to darināti daudzi adjektīvi no senākajiem i- un u- celmu adjektīviem¹, kā arī pievienojot šo sufiksu substantīvu un īpaši verbu saknēm. 17.-19.gs. vārdnīcās un rakstos atrodami daudzi ar šo sufiksu darināti adjektīvi, kas latviešu literārās

¹ J. E n d z e l ī n s. Latviešu valodas gramatika. R.1951, 275.lpp.

valodas attīstības jaunākajā posmā zuduši (brožs, dvašs, grožs, gaušs, gražs, le(i)jš, lēšs, patiešs, rošs, skābjš, sklijš, skriešs, suišs, zemjš u.c.).

Šie adjektīvi ar sufiksu -j-, kas vai nu parādās tīrā veidā, vai arī saplūdis ar saknes patskani (bieži vien ietekmējis arī galotni), latviešu literārās valodas attīstības jaunākajā posmā zuduši (brožs, gražs, lejš, rošs, suišs, slejš, slījš) vai arī zudis sufikss -j- (grožs - grods, gaušs - gausis, lēšs - lēts, zemjš - zems, tāļš - tāls).

3.1. Adjektīvu formu un nozīmju attīstībā latviešu rakstu valodas vēstures gaitā noris arī pretējs process - sufiksācijas vienkāršošanās un dubultsufiksu zušana. Šāds process saistīts ar vārda nozīmju un nozīmīgo vārddarināšanas līdzekļu - derivatēmu - diferenciēšanos un nostabilizēšanos, lai novērstu vārdu polisēmiju un nevajadzīgu sinonīmiju. Tas spilgti izpaužas adjektīvos, kas atvasināti no adjektīvu celmiem ar izskaņu -īgs.

3.2. Mūsdienu latviešu literārajā valodā no adjektīvu celmiem atvasinātajiem adjektīviem sufikss -īg- piešķir abstraktu raksturu un norāda uz īpašības pastāvīgumu vai izsaka pamatvārdā ietvertās īpašības pamazinājumu². 16.-19.gs.rakstu valodā vēl nav nošķirtas šo atvasināto un neatvasināto adjektīvu nozīmes, un sufikss -īg- bez nozīmes starpības lietots arī daudzos tādos adjektīvos, kuros mūsdienās vairs šo sufiksu nelieto (ātrīgs, aukstīgs, bārdzīgs, drūmīgs, možīgs, glumīgs, rupīgs, piktīgs, skaļīgs u.c.).

3.3. Dažos gadījumos vērojama arī nozīmju diferenciēšanās, nošķirot konkrētas pazīmes piemītību no tās pamazinājuma pakāpes, pārnesto un abstrakto nozīmi - no konkrētās (dzīvs - dzīvīgs, mīļš - mīlīgs, kārs - kārīgs, modrs - modrīgs, lepns - lepnīgs, laipns - laipnīgs, patiešs - atiesīgs u.c.).

2

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I.R. 1959, 278. un 279.lpp.

М. Хинт (Таллин).

О ВОЗМОЖНОСТИ КОНФЛИКТА МЕЖДУ НОРМАМИ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА И ПРАВИЛАМИ ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ЯЗЫКА

1. Общеизвестно, что заимствованные слова и интернационализмы могут не соответствовать правилам фонологической системы данного языка. Следовательно, в описании фонологии данного языка целесообразно различать фонологию исконных слов, с одной стороны, и фонологию заимствований, с другой. Эти две системы можно назвать или гомогенной и гетерогенной, или центральной и периферийной системами (в синхроническом описании) и эндогенной и экзогенной системами (в диахроническом описании). Выбор терминологии зависит от точки зрения и от теоретических исходных позиций, но никогда не следует упускать из виду, что заимствованный и не ассимилированный звуковым строем материал не образует строгой системы, хотя и позволяет выделять более определенные подсистемы (например, заимствования одного периода из одного конкретного языка).

В настоящем докладе дифференцированный подход к фонологическому истолкованию языкового материала считается вполне оправданным, тогда как недифференцированный подход, как это наблюдается у некоторых дескриптивистов, расценивается как неоправданный. Недифференцированный подход мешает нормированию литературного языка, лишая языковое строительство его теоретических основ, и не позволяет выявить фонологических законов литературного языка.

2. В нормировании литературного языка более сложные проблемы могут возникнуть в связи с нарушением фонологических правил языка одним членом (или несколькими членами) морфологической парадигмы изменяемого (или склоняемого, или спрягаемого) слова, которые в других формах морфологической парадигмы вполне соответствуют фонологическим правилам языка, не нарушая их. Несколько примеров из литературного эстонского языка наглядным образом иллюстрируют проблему.

В эстонском языке существуют довольно строгие фоно-

логические правила, которые определяют наличие полугласного [w] между гласными в зачине второго слога.

Это общеизвестное правило введения полугласного [w] в определенные окружения:

$$(1) [w] \rightarrow / (C)(C)Vu \text{ --- } \left\{ \begin{matrix} a \\ e \end{matrix} \right\} /,$$

т. е. w встречается в зачине второго слога, в положении после долгого гласного или дифтонга первого слога, между гласными /u/ и /a/ или /u/ и /e/. При этом [w] встречается только в этих окружениях, а другие полугласные в этих окружениях появляться не могут. Из этого следуют, например, правила:

$$(1a) * w \rightarrow / (C)(C)Vu \text{ --- } \left\{ \begin{matrix} i \\ u \end{matrix} \right\} /,$$

$$(1b) * v \rightarrow / (C)(C)Vu \text{ --- } \left\{ \begin{matrix} a \\ e \end{matrix} \right\} /,$$

т. е. [w] не встречается между гласными /u/ и /i/ или /u/ и /u/, а в окружениях, где встречается [w], не может появляться [v]. Так, например, [w] встречается в словах laua = [lauwa] 'стола', kaua = [kauwa] 'долго', uwe = [uwe] 'нового' и т. д.

Существуют четыре возможности фонологической трактовки [w]: 1) [w] как аллофона фонемы /v/, 2) [w] как аллофона фонемы /u/, 3) [w] как аллофона фонемы слогораздела и 4) [w] как самостоятельной фонемы. Из-за крайне ограниченной дистрибуции [w] представляется нецелесообразным трактовать этот полугласный как самостоятельную фонему. По многим причинам, которых мы здесь излагать не будем (так как они имеют косвенное отношение к нашей проблеме), самой удовлетворительной можно считать трактовку [w] как аллофона фонемы слогораздела.

В связи с этими фонологическими правилами при нормировании литературного языка возникают следующие трудности.

В нормативных словарях содержатся такие глаголы как muua 'мычать', naua 'мяукать', haudua 'высиживать (яйца)', у которых парадигмы настоящего времени изъявительного наклонения выглядят следующим образом:

I	лицо	единственного	числа:	<u>muun</u> ,	<u>naun</u> ,	<u>haun</u> ,
2	"	"	"	<u>muud</u> ,	<u>naud</u> ,	<u>haud</u> ,
3	"	"	"	<u>muub</u> ,	<u>naub</u> ,	<u>haub</u> ,

1	лицо	множественного	числа:	<u>muume</u> ,	<u>näume</u> ,	<u>haume</u> ,
2	"	"	"	<u>muute</u> ,	<u>näute</u> ,	<u>haute</u> ,
3	"	"	"	<u>muuvad</u> ,	<u>näuvad</u> ,	<u>hauvad</u> .

В этих парадигмах в форме 3 лица мн. числа встречается $y = [v]$ в окружениях, где по фонологическим правилам должно появляться $[w]$, а $[v]$ не может выступать. В остальных формах парадигмы нарушения фонологических законов не наблюдается (здесь мы не приводим некоторых производных от этих же глаголов, которые связаны с такими же проблемами). Но нельзя не отметить, что фактически эти правильные формы не употребляются, тогда как форма 3-го лица мн. числа употребляется довольно часто.

В этих парадигмах мы имеем дело с ситуацией, где морфологическая регулярность связана с нарушением фонологических правил языка (нарушаются правила 1 и 1b).

Можно привести и примеры, которые свидетельствуют о нарушении фонологического правила (1a) в нормативных словарях эстонского языка.

Орфографические словари 1930-х годов давали слова от корня mau 'буф' с гласным i на исходе: номинатив mau = $[mai]$, генитив maui = $[maiwi]$ и т. д.

В современных словарях такие формы уже не приводятся.

3. Эти примеры свидетельствуют о том, что при нормировании литературного языка могут возникнуть ситуации, где морфологическая регулярность и фонологическая закономерность сталкиваются. Остается только выразить пожелание, чтобы нормативные словари по возможности избегали таких проблематичных слов (что, по меньшей мере, в случае с приведенными примерами вполне реально, так как это — слова диалектного происхождения или же искусственные производные, которые могут быть заменены другими вариантами, не влекущими за собой фонологических проблем).

Наличие таких проблематичных форм порождает целый ряд трудностей, которые связаны с определением орфоэпических норм, а также с толкованием фонологических правил, так как, например, с позиций ортодоксального дескриптивизма можно даже отрицать существование фонологических

правил (1), (1a) и (1b), ибо эти правила нарушаются вполне регулярными словоформами. Тем не менее эти словоформы остаются фонологическими исключениями и должны рассматриваться в качестве таковых и в системе нормированного языка.

Некоторые фонологические аспекты этой проблемы уже анализировал Т.-Р. Вийтсо. Но важно указать и на взаимные интересы нормирования литературного языка и фонологической теории.

J.Kārklīņš (Rīga)

A.OZOLA SINTAKSES KONCEPCIJA UN DAŽAS LATVIEŠU VALODAS SINTAKTISKĀS STRUKTŪRAS INTERPRETĀCIJAS PROBLĒMAS

1.0. A.Ozola sintakses koncepcija attīsta latviešu valodas sintakses teoriju, sevišķi vienkāršā teikuma sintakses jomā. A.Ozola koncepcijā rodami pamati latviešu valodas strukturālajai un funkcionālajai sintaksei, kā arī sintakses stilistikai.

1.1. A.Ozola sintakses koncepcijas pamats ir vārdu primāro un sekundāro diferenciālo un integrālo sakaru nošķirums. Originālā vārdu sakaru sistēmā A.Ozola iekļāvis vairāku sintakses apakšsistēmu (vārdu savienojumu, teikuma) strukturālo, funkcionālo un stilistisko īpatnību raksturojumu un skaidrojumu.

1.2. Izklāsta sistēmas izveidi ietekmējušas pētījamā materiāla (klasisko tautasdziesmu) valodas īpatnības. Ar šo ietekmi skaidrojama sekundāro diferenciālo un integrālo sakaru izdalīšana, kas ļauj vienotas sistēmas ietvaros pievērsties arī tādām tautasdziesmu sintakses stilistikas īpatnībām kā salīdzinājumiem, tautologijai, konvariantiem, uzrunas, izsaukmes un modālo vārdu lietojumam.

2.0. Mūsdienu sintakses teorijā viens no būtiskiem jautājumiem ir sintakses apakšsistēmu apzināšana un pētījamā objekta specifikas noteikšana katrā no šīm apakšsistēmām. A.Ozola sintakses koncepcijā šo aktuālo problēmu

palīdz risināt vārdu diferenciālo un integrālo sakaru robežojums.

2.1. A.Ozols par izpētes objektu vārdu primāro diferenciālo sakaru sfērā uzskata ne tikai vārdu pakārtojuma, bet arī sakārtojuma attieksmes un vērtē tās kā komunikatīvās funkcijas ziņā būtībā līdzvērtīgas. Sakārtojumu no pakārtojuma, pēc A.Ozola domām, galvenokārt atšķir ekspresīvās (līdz ar to arī stilistiskās) funkcijas lielāks īpatsvars.¹ Ar šādu minēto sakaru veidu funkciju izpratni izskaidrojams, kādēļ vārdu savienojumu sintaksē apskatītas ne tikai vārdkopas (pakārtoti vārdu savienojumi), bet arī vārdriņdas (sakārtoti vārdu savienojumi).

2.2. Pakārtojuma un sakārtojuma attieksmes starp vārdiem, mūsdiņ, ir kvalitatīvi atšķirīgas un pārstāv nevis vienu, bet dažādas sintakses apakšsistēmas.

2.2.1. Pakārtojuma attieksme starp vārdiem pieder pie vārda gramatisko un semantisko kategoriālo īpašību noteiktām attieksmēm. Vārdu spēja saistīties pakārtojuma attieksmē izriet no vārda kā nominatīvas vienības leksiski semantiskajām un sintaktiskajām potenciēm. Tādēļ arī pakārtojuma rezultātā radušies vārdu saistījumi (vārdkopas) raksturo sintakses zemāko - pirmskomunikatīvo pakāpi. Vārdkopu funkcionēšanu teikumā - komunikatīvā sintakses pakāpē - regulē ne vārda nominatīvā, bet teikuma komunikatīvā funkcija un tai atbilstošie strukturālie līdzekļi. Teikuma struktūras ietvaros vārdkopu atkarīgie komponenti nav teikuma struktūras shēmas pamatkomponenti, bet tikai sekundāri komponenti. Vārdkopu atkarīgie komponenti attiecināmi uz teikuma intensiālo struktūru kā tās sekundāri kvalitatīvi paplašinātāji.

2.2.2. Atšķirībā no pakārtojuma sakārtojums starp vārdiem neizriet no vārda kā nominatīvas vienības saistīšanās potenciēm, t.i., sakārtojumu nenosaka vārda gramatiskās un semantiskās kategoriālās īpašības. Tieši tādēļ sakārtojums arī nerada patstāvīgus vārdu savienojumu ti-

¹ Sal. A. Ozols. Latviešu tautasdziesmu valoda. R., LVI, 1961, 138.

pus sintakses pirskomunikatīvajā pakāpē. Atšķirībā no pakārtojuma sakārtojumam dominējošā ir komunikatīvā funkcija un tas attiecināms uz ekstensiālo teikuma struktūru - uz teikuma struktūras shēmas iekšēju kvantitatīvu izvēršanu.

2.2.3. Vārdu savienojumu pakāpi kā īpašu pirskomunikatīvu sintakses apakšsistēmu tātad raksturo tikai vārdkopas. Vārdrindas to atšķirīgo strukturālo un komunikatīvo funkciju dēļ nebūtu uzlūkojamas par patstāvīgu vārdu savienojumu paveidu un nebūtu aplūkojamas vārdu savienojumu sintaksē.

2.3. Nosakot sintakses apakšsistēmu robežas, jāprecizē arī vārdkopu kā nepredikatīvu un teikuma kā predikatīvas vienības attieksmju izpratne.

A. Ozols atzīst, ka "zināmos nosacījumos vārdkopu formu sistēmā iekļaujas ne tikai vārdkopu predikatīvās formas, bet arī predikatīvi vārdu savienojumi,"¹ tādēļ viņa izvirzītajā vārdkopu tipoloģijā aplūkotas saliktas vārdkopas ar divkārši atkarīgiem komponentiem.²

2.3.1. Konstrucijās ar divkārši atkarīgiem komponentiem (piem.: Lai es a u g u tik lustīga.; Es i z - d z i n u ganidama³; Es c e r e j u diža a u g t.; Zāla zāle gauži r a u d. Kājinām nominama⁴; Ēorit agri es a t r a d u Sērdieniti nosalušu⁵) šie komponenti nav vārdkopas attieksmēs ne ar pronomenu vai substantīvu kā šo atkarīgo komponentu subjektu nominatīvā vai atkarīgajā locījumā, nedz arī ar verbu, jo, mūsaprāt, neviens no centrālajiem komponentiem kategoriālo īpašību ziņā neprasa attiecīgu atkarīgo komponentu pievienojumu.

2.3.2. Divkārši atkarīgo komponentu klātieni šādās konstrukcijās tātad nosaka nevis vārdkopu veidošanās

1 Sk. A. Ozols. Latviešu tautasdziesmu valoda. 141.

2 Turpat, 142, 163. - 170.

3 Turpat, 166.

4 Turpat, 167.

5 Turpat, 169.

likumības, bet teikuma struktūras paplašināšanas īpaši papēmieni. Pie tādām pieder puspredikatīvu komponentu iekļaušana teikuma shēmā. Arī pieminēto konstrukciju divkārši atkarīgie locekļi ir šādi puspredikatīvi komponenti. Teikumu shēmas ar puspredikatīviem komponentiem rodas, vienā teikuma shēmā savdabīgi iekļaujot vairākas teikuma shēmas, tādēļ šīs teikumu shēmas būtībā raksturo divkārša predikācija. Transformatīvajā gramatikā šādas struktūras izskaidro ar t.s. divbāzu transformāciju.¹

3.0. Sintakses sistēmā nozīmīga vieta ir teikuma sintaksei. Arī tās sintakses teorijai izvirza vairākas problēmas. To problēmu vidū, kuras risinātas A.Ozola sintakses koncepcijā, ir divkopu un vienkopas teikuma izdalīšanas un norobežošanas principi. Divkopu un vienkopas teikumu robežu problēma saistīta gan ar vienkārša teikuma struktūras sintagmātiku (vienkāršo teikuma struktūras shēmu noteikšanu un to regulāro realizāciju konstatēšanu), gan arī ar vienkārša teikuma paradigmātiku (vienkārša teikuma formu sistēmas apzināšanu). A.Ozols tieši nav runājis ne par sintagmātiku, ne paradigmātiku, tomēr viņa vienkārša teikuma teorijā rodami pamati šiem vienkārša teikuma raksturošanas aspektiem.

3.1. Vienkārša teikuma struktūras izpratnei sintagmatiskā aspektā ļoti vērtīga ir A.Ozola teorija par kondomināciju tiptiem un šo tipu savstarpējo hierarhiju. Ar šo teoriju saistīts A.Ozola uzskats par datīvu kā vienu no teikuma priekšmeta realizēšanas formām latviešu valodā. Šim uzskatam ir principiāla nozīme ne tikai sintagmātikā, bet arī paradigmātikā. Mūsaprāt, ir lietderīgi šķirt teikuma priekšmetu datīvā (datīvsabjektu) kā teikuma shēmas regulāru paradigmātisku pazīmi (vienkārša teikuma formās ar vajadzības izteiksmi) no datīvsabjekta kā citu teikuma shēmu sintagmātiski paradigmātiskas pazīmes (konstrukcijās ar vienpersonas un vienpersoniski lietotiem vārbēm, kā arī konstrukcijās ar dažiem adverbēm predikāta funkcijā).

¹ Sal. M. K u b i k. Transformacionnyj sintaksis russkogo jazyka. Praha. 1970, 77.-88.

3.2. Datīvsubjekta atzišana saistīta ar nominatīvpozīcijas interpretāciju dažās šādās konstrukcijās.

3.2.1. Nominatīvpozīciju pie transitīvu verbu vajadzības izteiksmes (piem., Man jālasa grāmata; Mums jāiemācās jauna dziesma) un arī pie vienpersonas vai vienpersoniski lietotiem verbiem (piem., Mums veicas darbs; Man salst rokās) A. Ozols, sekojot latviešu valodas gramatikas tradīcijai, interpretē par otru - tiešo teikuma priekšmetu, bet šādas vienkārša teikuma konstrukcijas par konstrukcijām ar saliktu kondomināciju.¹

3.2.2. Nominatīvpozīcija pie transitīvu verbu vajadzības izteiksmes ir kādā ziņā līdzīga ar nominatīvpozīciju pie vienpersonas vai vienpersoniski lietotiem verbiem, tomēr šīs pozīcijas nav identas.

Nominatīvpozīcija pie vajadzības izteiksmes ir paradigmātiska un regulāri atbilst pārējo izteiksmju akuzatīvpozīcijai - pozīcijai ar objekta nozīmi. Tādēļ šo nominatīvpozīciju, mūsaprāt, nevar uzskatīt par teikuma priekšmetu resp. nominatīvsjektu un visu konstrukciju par konstrukciju ar saliktu kondomināciju. Nominatīvpozīcijas pievienojums vajadzības izteiksmes konstrukcijās izriet ne no kreisās jeb subjektvalences kā teikuma shēmas pazīmes, bet no transformētas labējās valences kā vārdkopu veidošanas pazīmes. Nominatīvu pie vajadzības izteiksmes ir pamats uzskatīt par regulāri pārvaldītu locījumu.

Nominatīvpozīcija pie vienpersonas un vienpersoniski lietotiem verbiem ir sintagmātiska resp. sintagmātiski paradigmātiska. Tās kvalitāte šādās konstrukcijās apcerama īpaši. Šīs nominatīvpozīcijas statusa noteikšana atkarīga no viedokļa, kāds sintakses teorijā ir teikuma gramatiskās un semantiskās struktūras paralēļu interpretācijā. Nav noliedzams, ka nominatīvpozīcija (vai kāda cita tai atbilstoša pozīcija), ir aplūkojamo konstrukciju pilnas struktūras shēmas piederums.

¹ Sal. A. Ozols. Latviešu tautsdziesmu valoda. 267, 270; sk. turpat arī 412. parināji.

3.3. Divkopu un vienkopas teikumu robežu noteikšanā principiāla nozīme ir ne tikai datīvpozīcijas sintaktiskā statusa vērtējumam, bet arī teikuma strukturā nerealizētas nominatīva vai datīva subjektpozīcijas interpretācijai.

3.3.1. A. Ozols par (implicītiem) divkopu teikumiem (nozīmes ziņā) uzskata verbālus teikumus, kuru strukturā nerealizēto nominatīvsubjekta pozīciju kompensē diferencētas verbu personas galotnes (konstrukcijās ar īstenības un pavēles izteiksmi).¹ Citās konstrukcijās nominatīvsubjekta vai datīvsubjekta nerealizējums uzskatīts par vienkopas teikumu pazīmi.² Šāda nostādne parasta sintakses koncepciju vairumā.

3.3.2. Iespējama arī citāda interpretācija. Par pierīgiem pie divkopu teikumu strukturā shēmas var uzskatīt visus šīs shēmas realizējumus tekstā, kuros predikāts pieļauj subjektpozīcijas klātni.

Subjektpozīcijas realizējums / nerealizējums šādā aspektā vispirms ir teksta sintakses un tikai netieši teikuma strukturā shēmas sintakses pazīme. Subjektpozīcijas realizējumu / nerealizējumu tekstā nosaka dažādi faktori, kas saistīti ar konsituāciju vai nu tikai potenciāli - noteiktas personas teikumos, funkcionāli - nenoteiktas vai vispārinātas personas teikumos, vai strukturāli - tiešu vai transformējamu predikatīvo attieksmju parcelātos. Teksta vienības (konstrukcijas) ar nerealizētu subjektpozīciju vērtējamas diferencēti kā divkopu teikumu shēmas dažādas nepilnas realizācijas tekstā.

3.4. Divkopu un vienkopas teikumu sastatījumā, kā arī divkopu un vienkopas teikumu strukturālo shēmu interpretācijā visai nozīmīga vēl ir verbalitātes izpratne. Ar šo problēmu saistīta verbālo un neverbālo konstrukciju nošķiršana. Latviešu valodas sintakses teorijā šī problēma vēl pētījama.

¹ Sal. A. Ozols. Latviešu tautasdziesmu valoda. 322.-325.

² Turpat, 326.-332.

VERBĀLO FRAZEOLŌGISMU STRUKTURĀLIE SAKARI

1. Kā īpaša valodas vienība frazeologisms tekstā ir saistīts ar citām valodas vienībām - vārdiem un vārdu savienojumiem. Šie sakari ir divējādi - s t r u k t u r ā l i, t.i., tādi, kas nepieciešami frazeologisma sēmas aktualizācijā, un s i t u a t ī v i, t.i., tādi, kas ir svarīgi tikai visas domas, visa teikuma sakarā, frazeologisma nozīmes izpratnei tie nav būtiski. Vārdu, kas ir strukturāli saistīts ar frazeologismu, sauksim par frazeologisma k o n t a k t v ā r d u un viena frazeologisma kontaktvārdu kopumu - par frazeologisma a p k a i m i. Frazeologismu apkaimes pētīšana ir aktuāls uzdevums latviešu frazeoloģijā. Apkaimes apzināšana palīdz noteikt frazeologisma robežas un semantiku. Apkaimes jautājumu risināšanai izraudzīta viena gramatiski norobežota, plaša frazeologismu grupa - verbālās vārdkopas - un analizēti galvenie sakaru tipi frazeoloģismos ar relatīvi pilnu verba paradīgu.

2. Frazeologisma strukturālie sakari realizējas frazeologisma gramatiskajās un semantiskajās attieksmēs pret apkaimi. Verbāls frazeologisms funkcionē kā semantiska vienība, kas pēc leksikogramatiskā nozīmes tipa atbilst verbam un kam saistījumā ar apkaimi veidojas verbam raksturīgās sintaktiskās attieksmes - predikativitāte un pārvaldījums. Verbālie frazeoloģismi prasa noteiktas semantikas apkaimi subjekta, objekta vai adverbiāla paplašinājuma veidā. Bez tam frazeologisma komponenti lietvārdi var prasīt atributīvu apkaimi. Veidojas šādi strukturāli frazeologismu tipi:

1) frazeoloģismi ar subjekta apkaimi kā vienīgo strukturālo paplašinājumu, piemēram: strēbt karstu putru, karāties mata galā;

2) frazeoloģismi ar subjekta un objekta apkaimi, piemēram: samalt miltos (kādu), izkratīt sirdi (kādam), likt pie sirds (kādam kaut ko);

3) frazeoloģismi ar subjekta un adverbiālu apkaimi,

piemēram: spert kāju (kaut kur), ielīst (vai) zemē (cēlonis);

4) frazeologismi ar subjekta un atributīvu apkaimi, piemēram, dancot pēc (kāda) stabules.

3. Frazeologisma strukturālais tips konkretizējas noteiktas semantikas apkaimē. Gramatiski verbālo frazeologismu apkaimē ir izteikta ar lietvārdiem (kopā ar attiecīgajiem paplašinājumiem), komunikatīvām vienībām, kas funkcionāli ir līdzvērtīgas lietvārdiem, un kā vienu, tā otru ekvivalentiem - vietniekvārdiem un adverbjiem. Vairumam frazeologismu ir viena semantiskā tipa subjekti - tikai personu nosaukumi vai tikai konkrētu un abstraktu parādību nosaukumi, tāpat arī viena semantiskā tipa objekti, pie kam subjekta un objekta apkaimes ietvaros iespējamas šādas semantisko tipu kombinācijas: 1) subjekts un objekts ir personu nosaukumi (lākt acis), 2) subjekts - personas nosaukums, objekts - parādības nosaukums (nemt pie sirds), 3) subjekts - parādības nosaukums, objekts - personas nosaukums (izsist no sliedēm). Nav konstatēti frazeologismi ar subjekta un objekta apkaimi, kuros abi kontaktvārdi būtu parādību nosaukumi. Ja subjekta apkaimē frazeologismā ir vienīgā, kontaktvārds var būt parādības nosaukums (nākt gaismā).

4. Subjekta un objekta apkaimē, kas izteikta ar personu nosaukumiem, parasti ir plašā - par kontaktvārdu var būt jebkurš personas nosaukums, ja tas nerada loģisku nesaderību ar frazeologisma sēmu. Frazeologismi ar subjekta apkaimi, piemēram: kult tukšus salmus. trīt mēli. laist gar ausīm. griezt ceļu funkcionē līdzīgi trīspersonu vārdiem - visu triju personu formās. Objekts var būt gan tiešais, gan netiešais. Piemēri: .. viņa grib arī vēl par savu vīru un vīra radiem pazoboties, kā saka, pavazāt tos drusku aiz deguna. (J. Janševskis. Mežvidus ļaudis, II. R. 1929, 469. lpp.) Bēt vai nu kāds Uldim muti aizbāzis.. (V. Lāms. - "Karogs" 1971, 5. nr. 25. lpp.). Ir nedaudz frazeologismu, kuru subjekta vai objekta apkaimes vārdi ir ierobežoti ar sieviešu vai vīriešu personu nosaukumiem, piemēram: kārties kaklā

(sieviete vīrietim), mest acis (parasti vīrietis uz sievieti). Personu nosaukumi veido arī a t r i b ū t a apkaimi, piemēram: Es to [zīmīti] aiznesīšu pašam panam un pateikšu, kā jūs [skolotājs] te pēc b o d n i e k a stabules dancojat! (E.Saleniēks. Roberts Zālāns. R.1958,70.lpp.)

5. Subjekta un objekta apkaime, kas izteikta ar k o n k r ē t u vai a b s t r a k t u p a r ā d ī b u nosaukumiem, ir semantiski interesantāka nekā personu nosaukumu apkaime. Tā var būt gan relatīvi plaša, gan ierobežota ar noteiktu tematisku grupu, ai pat atsevišķiem vārdiem. Frazeologismi, kam par subjektu ir parādību nosaukumi, lietojami līdzīgi vienpersonas verbiem - tikai trešajā personā. S u b j e k t a apkaime diezgan bieži ir p l a š a, piemēram, frazeologismam b ū t v ē j ā konstatēti šādi kontaktvārdi (galvenokārt abstraktu parādību nosaukumi): p r i e k i, a p p e m š a n ā s, j a u t r ī b a, i z r e d z e s, g u d r ī b a, s l a v a, e n e r g i j a, l e p n ī b a, b r i v ī b a, d u s m a s, l i e l ī b a, c e r ī b a, p ū l e s, o m a, m i e r s, l a b s a j ū t a, d i e n a, v a k a r s, s n a u d i e n s, m i e g s, g ā j i e n s, n a u d a, a l g a, iespējami vēl citi. Plaša tiešā o b j e k t a apkaime ir, piemēram, frazeologismam m e s t p i e m a l a s. Tajā ietilpst šādi lietvārdi - d a r b s, a m a t s, p ā p ē m i e n s, n o d o m s, d o m a s, m u ļ ķ ī b a s, k a u n s, s t u d ē š a n a, s k a t ī š a n ā s, g a i d ī š a n a u.c. Līdzīgi plaša var būt netiešā objekta apkaime, piemēram, frazeologismam a t m e s t a r r o k u ir šādi kontaktvārdi - d a r b s, s k o l a, a m a t s, m a n t a, s a p ņ i, i e c e r e s, n o d o m i, d r a u d z ī b a, m a k š ķ e r ē š a n a u.c., kā arī plašākā kontekstā nosaukta parādība. Arī a d v e r b i ā l a apkaime var būt plaša, piemēram, frazeologismam s p e r t k ā j u apkaime veido lietvārdi, kas norāda vietu, kā arī vietas adverbji.

6. Mazāk ir frazeologismu ar ierobežotu subjekta apkaime, piemēram, frazeologismam k a r ā t i e s m a t a g a l ā visbiežāk par kontaktvārdu ir lietvārdi d z ī v ī b a,

retāk liktenis, arī lepnums, aizstāvība u.tml. Līdzīgi ierobežota var būt arī tiešā vai neliešā objekta apkaime, piemēram, frazeologismam likt uz spēles parastākie kontaktvārdi ir dzīvība, arī gods, karjera, liktenis, vērtība u.tml., frazeologismam skatīties acīs - visbiežāk par kontaktvārdu ir lietvārdi nāve, patiesība, arī badis, realitāte u.tml. Ierobežota var būt arī adverbiāla apkaime, piemēram, ielīst(vai)zemē - aizkauna (parasti), aizbēdām u.tml. (reti).

7. Daļai verbālo frazeologismu ir divējāda tipa apkaime - personu nosaukumi un parādību nosaukumi. Ir frazeologismi, kuru nozīme nav atkarīga no apkaimes semantiskajām atšķirībām. Piemēram, divējāda tipa subjektī ir monosēmiskajam frazeologismam atvērt acis: Tagad, kad Rūdolfs Stemps viņam bija atvēris acis, Degsnim viss pēkšņi kļuva skaidrs.. (A. Brodele. Ar sirdi un asinīm. R. 1956, 184. lpp.) - Nē, kungi, - Roze beidza savu runu, - jūsu avāntūras un noziegumi latviešu strēlniekiem tikai atvēra acis un parādīja reakcijas istos nolūkus.. (K. Fimbers. Vipi atgriezās. R. 1970, 292. lpp.) Sastopami arī monosēmiski frazeologismi ar divējāda tipa objektīem, piemēram: .. varēja ir lugu, ir tēlotājus vai nu galīgi nolikt, vai celt debesis.. (E. Zālite. Agrā rūsa. R. 1956, 244. lpp.)

8. Līdzās monosēmiskiem frazeologismiem ar dažāda tipa apkaimi ir frazeologismi, kuros apkaimes tipa (pat tematisko grupu) dažādība ir saistīta ar polisēmiju. Ar dažāda tipa objektiem un atšķirīgu semantiku ir, piemēram, frazeologisms pielikt roku.

1. Piedalīties kādā darbā, palīdzēt (apkaime - parādīb" nosaukumi): Lūk, tepat centrā, Stropu jaunkundze, kopš vidusskolā iet, vairs saimniecībā roku nepieliek. (J. Jaunsudrabiņš. Jaunsaimnieks un velns. R. 1935, 373. lpp.)

2. Aiztikt, pārmācīt (apkaime - personu nosaukumi): - Neliec tu rokas klāt manam bērnam! (A. Upīts. Zaļā zeme. R. 1965, 316. lpp.).

3. Izdarīt pašnāvību (kontaktvārds - s e v): ..Berta jau nav traka, ka tāda dulna tēviņa dēļ ies sev pielikt rokas. (A.Brødele."Karogs" 1966, 8.nr.,24.lpp.)

Dažādas tematikas subjekti un dažādas sēmas ir, piemēram, frazeologismam iet pie sirds.

1. Garšot (apkaime - ar ēšanu un dzeršanu saistītas parādības): Varēja redzēt, ka katram brokastis gāja pie sirds. (Valdis. Staburaga bērni.R.1949,103.lpp.)

2. Būt patīkamam (apkaime -konkrētu un abstraktu parādību nosaukumi): p a s ā k u m s, l i e t a, r o m ā n i, s t ā s t i, v ā r d i, a t b i l d e, r u n a, d z i r d ē t a i s, u z s l a v a, i z t a p r i b a u.c.

3. Radīt sāpīgu pārdzīvojumu (apkaime - abstraktu parādību nosaukumi ar negatīvu saturu: b ē d a s, i z - s m i e k l s, n ā v e u.c.): ..viņas nāve Eduardam ļoti gāja pie sirds. (Māteru Juris. Kopoti raksti, II. R. 1924, 322.lpp.)

A.-A.K. Рейцак (Таллин)

ОБЩЕСТВЕННЫЙ ОПЫТ КАК ПРОБЛЕМА ФИЛОСОФИИ ЯЗЫКА

О.О. Философия языка в соотношении с языкознанием и философией.

О.1. Основные проблемы философии языка: онтологическая характеристика объекта языкознания; гносеологическая характеристика объекта языкознания; способы и формы познания объекта языкознания.

О.2. Философия языка и лингвистическая методология.

I.О. Принцип детерминизма и общественный опыт в философии языка.

I.1. Общественный опыт и проблема филогенеза. Возникновение языка. Новейший взгляд на теории стадийного развития языка.

I.2. Общественный опыт и проблема онтогенеза. Языковая модель мира как отражение общественного опыта. Присвоение общественного опыта посредством языка (ступени т.наз. действительного, конкретно-образного и логическо-

го мышления, их взаимодействие). Знание нелингвистическое и лингвистическое.

2.0. Общественный опыт и лингвистика.

2.1. Взаимодействие объективного начала с субъективным началом в языковом процессе. Норма и узус. Узус и социально-психологическая установка. Узус и лингвистическая прагматика.

2.2. Языковой опыт общества и лингвистическое исследование. Аксиоматический и генетический методы изучения языка. Верификация результатов лингвистического исследования.

G.Rinķe (Rīga)

DAŽI VĒROJUMI PAR LATVIEŠU FRAZEOLÓGISKAJIEM SALĪDZINĀJUMIEM

1. Padomju valodniecībā frazeológisko salīdzinājumu teorētiska pētīšana aizsākusies pēdējos gadu desmitos līdz ar frazeológijas attīstību vispār. Latviešu valodniecībā plašākie salīdzinājumu pētījumi ir prof. A.Ozolam; viņa teorētiskie atzinumi pamatos balstīti uz latviešu klasisko tautasdziesmu analīzi.

2.1. Par pamatu tam, ka frazeológiskie salīdzinājumi ieguvuši īpašu frazeológijas pētīšanas objekta nozīmi, ir to strukturāli semantiskās īpatnības. Tāpēc frazeológisko salīdzinājumu raksturošanai, pirmkārt, nozīmīga ir stingra frazeológisko salīdzinājumu un to apkaimes norobežošana resp. frazeológisko salīdzinājumu vienības komponentu sastāva noteikšana, kas balstīta uz frazeológisma būtības izpratni. Otrkārt, veicami pēc iespējas vispusīgi frazeológisko salīdzinājumu un frazeológisko salīdzinājumu apkaimes struktūras un semantikas pētījumi. Šāda frazeológisko salīdzinājumu pētīšana latviešu valodniecībā tikai aizsākta.

2.2. Nosakot frazeológisko salīdzinājumu robežas, pievienojamies to valodnieku domām, kuri uzskata, ka frazeológismu, tātad arī frazeológisko salīdzinājumu,

robežās nav brīvas nozīmes vārdu. Līdz ar to jārunā par divām galvenajām frazeologisko salīdzinājumu grupām. Pirmā - frazeologiskie salīdzinājumi, kuru robežās nav salīdzināmās puses (skrien kā vējš, bailīgs kā zāķis, stāv kā miets). Salīdzināmajai daļai ir kontaktvārda nozīme. Tomēr jāuzsver, ka starp kontaktvārdu jeb frazeologiskā salīdzinājuma apkaimes vārdu un pašu frazeologisko salīdzinājumu ir cieši strukturāli sakari: apkaime nosaka frazeologiskais salīdzinājums, savukārt frazeologiskā salīdzinājuma sēma realizējas tikai ar apkaimes palīdzību. Salīdzinājums, kas atrauts no kontaktvārda, nozīmi neatklāj, tāpēc tie konsekventi minami kopā.

Otrā grupa - frazeologiskie salīdzinājumi, kas izteikti ar metaforisku gleznu, kuru veido salīdzināmās un salīdzinātājas daļas strukturāli semantiska vienība (ielec kā cīrcenis karstos pelnos, novēlas kā akmens no sirds, nokrīt kā no gaisa). Šīs grupas salīdzinājumi ir mazāk izplatīti, vienveidīgākas to apkaimes. Toties šādi frazeologiskie salīdzinājumi ir spilgtāki, ekspresīvāki.

2.3. Latviešu frazeologisko salīdzinājumu materiāla analīze liecina, ka frazeologiskajiem salīdzinājumiem un to apkaimēm pārsvarā piemīt tās pašas strukturāli semantiskās īpašības, kas pārējai frazeologijas daļai. Piemēram, kontaktvārdi ir gan pamatnozīmēs, gan atvasinātajās nozīmēs (piedzēries kā mārks, pilns kā mārks), tie var būt sinonīmiskās attiecībās (mirdz, gail kā vilka acs), kā arī tematiski tuvi vārdi (skrien, lēf, nāk kā vējš), visdažādākais var būt apkaimes plašums. Nav īpašu atšķirību arī apkaimes vārdu gramatiskajā struktūrā.

Būtiskākā frazeologisko salīdzinājumu īpatnība ir to pazīmes pakāpes, intensitātes nozīme (sarkans kā vēzis 'ļoti sarkans', kustīgs kā ūdenszāle 'ļoti kustīgs'), kā arī formālā pazīme resp. partikula kā.

3. Nosakot un motivējot frazeologisko salīdzinājumu nozīmes, svarīgi pārzināt arī reālijas, kas atspoguļotas frazeologiskajos salīdzinājumos.

To, cil' lielā mērā un kādi objektīvās īstenības priekšmeti un parādības guvuši atspoguļojumu frazeoloģiskajos salīdzinājumos, vispilnīgāk atklāj to sistematizācija pēc etslēgas vārdu tematikas. Frazeoloģisko salīdzinājumu avots ir dzīvā un nedzīvā daba, kā arī cilvēku sabiedrība. Par to liecina frazeoloģisko salīdzinājumu tematiskās grupas: fauna, flora, somātismi, sabiedrība, nedzīvās dabas parādības, mājturība un mājsaimniecība. Pētot frazeoloģiskos salīdzinājumus, jāpārzina arī reāliju vēsturiskās nomaiņas, zušanas procesi.

У.Салтхуцишвили (Тбилиси)

СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ЛАТЫШСКОГО ИНФИНИТИВА НА ГРУЗИНСКИЙ ЯЗЫК

1. В латышском языке инфинитив является исходной формой глагола и, как указывается в грамматиках, имеет только две глагольные категории: аспект (rakstīt-uzrakstīt, sēra-dašera, писать-написать) и залог (mācīt-mācīties, sēvala, учить-учиться).

В латышской лингвистической литературе высказывается мнение, что инфинитив не всегда входил в систему глагола. Я.Эндзелин указывает, что окончание инфинитива -t, -ti это древние номинальные окончания датива или локатива единственного числа или совместное окончание датива и локатива.

В грузинском языке глаголы не имеют инфинитива. Вместо инфинитива выступает масдар (отглагольное имя). Масдар имеет ряд категорий - глагола и существительного. Так как масдар склоняется, а не спрягается, большинство грамматистов причисляют его к именам.

2. В современном латышском литературном языке инфинитив выполняет разные синтаксические функции. В синтаксических конструкциях эта форма глагола встречается как в функции независимого, так и зависимого компонента. Разные случаи употребления инфинитива в латышском языке на грузинский язык передаются разными способами: мас-

даром, именем существительным, причастием, спрягаемой формой глагола.

3. Независимый (самостоятельный) инфинитив в латышском языке выступает как подлежащее или сказуемое в двусоставных предложениях, а также как главный член в инфинитивных предложениях.

3.1. Инфинитив в роли подлежащего латышского языка на грузинский язык передается масдаром в именительном падеже. Напр.,

Pildīt pienākumu, attaisnot uzticību, strādāt krietni un dedzīgi ir ikviena padomju pilsoņa uzdevums ...

movaleobis šesruleba, ndobis gamartleba, paņiosnad da gulčpelad mušaoba qvela sabčota mokalakis movaleobaa...

Tagad atstāstīt ir viegli, bet toreiz, pirms pusgada, izdarīt visu bija daudz daudz grūtāk.

axla modolva advilia, mašin ki, naxevari çlis çin, qvelapris gaketeba žalian žalian žneli iqo.

3.2. Независимый инфинитив латышского языка как главный член инфинитивных предложений имеет модальные значения.

3.2.1. Инфинитив, перечисляющий происходящие действия, на грузинский язык передается глагольной формой времени.

3.2.2. Инфинитив со значением приказа в латышском языке имеет разные оттенки и на грузинский язык переводится по-разному.

а) Латышский инфинитив, выражающий строгий приказ, запрещение или категорическое требование, на грузинский язык переводится соответствующей формой повелительного наклонения глагола. Действующее лицо, которое в латышском инфинитиве не указывается, в переводе на грузинский язык выявляется из контекста. Напр.,

Stāt! Rokas augšā! naktī atskanēja sauciens.

šesdek! (или šesdek!) xelebi maŷla! yamit gašma

žaxili.

Aizliegts atomieročus!

aikr, alos ačomuri iarayi.

б) Латышский инфинитив со значением побуждения, призыва, совета или пожелания на грузинский язык обычно пере-

дается формой глагола сослагательного II в первом лице множественного числа или повелительной формой во втором лице множественного числа. Напр.,

Teļsamī sagatavot traktorus pavasarim.

Kargad novamzadot traktorebi sagazapxulod.

Neogrimt mazajos darbos Un ikdienā nezaudēt zvaigznes.

nu šaveplobit mcire sakmeši da qoveldyiurad nu davkargavt varskvlavebs.

3.3. Латвийский инфинитив со значением желания имеет и оттенок невозможности. Этот инфинитив на грузинский язык передается формой сослагательного наклонения, имеющей также оттенок невозможности. Напр.,

Kaut reizi vēl redzēt tēva mājas, apskatīt senās pazīstamās vietīņas, pavasarī aiziet uz birzi un basām kājām pastaigāt pa pirmo zāli.

neņavi kidev ertxel mačvena mamiseuli saxli, damatvalierebina žveli, nasnobi adgilebi, gazapxulze samiqvana čalaši da rexšišvela gamatara mčvane molze.

3.4. Латвийский инфинитив со значением необходимости на грузинский язык переводится вспомогательным глаголом unda вместе с формой глагола сослагательного II. Напр.,

Savaldīties, savaldīties, ja es sāksu raudāt, viņi smiesies vēl vairāk! Līze turējās, zobus sakodusi,

unda movitmino, unda movitmino, ūirils tu daviçgeb, isini upro bevrs damcineben.

4. В современном латвийском литературном языке инфинитив выступает как зависимый член глагольных словосочетаний.

4.1. В современном латвийском языке широко используются словосочетания модальных глаголов vajadzēt и nākties с инфинитивом как зависимым компонентом. Словосочетания nākties и инфинитива на грузинский язык передаются или теми же средствами, что и форма дебитива, или сочетанием глаголов minda, mčirdēba с масдаром. Сочетание nākties с инфинитивом на грузинский язык передается также описательно при помощи модальных форм глаголов miçeva, miçdeba и масдара:

Uz Daugavu pēc ūdens nāksies braukt.

daugavaze momīcevs (momīkdeba) çqīlistvīa casvla.

4.2. Другие типы глагольных словосочетаний с инфинитивом латышского языка на грузинский передаются по-разному.

а) Глагольное словосочетание латышского языка на грузинский язык передается личным глаголом в форме результативного I. Напр.,

Vai tad nav gadījies lasīt, ka saimnieka dēls ap-
prec kalponīti?

gana arsad çagikītkavs, rom mepaṭronis važs mosam-
sakure gogo šeerotos colad?

б) Часть этих словосочетаний передается причастием будущего времени в обстоятельственном падеже. Напр.,

Jēška piegāja palīdzēt.

ieška mīvida dasaxmareblad.

Sēdētāji lēca no solīpiem skatīties, arī Andrejs un
Upīšu Mārtiņš piecēlās kājās.

msxdomareni çamocvīvdnen saçureblad, andrei da martīn
upītiç çamodgnēn.

в) Для этой цели используем масдар в именительном или в дательном падеже. Напр.,

Arvīds turpināja airēt.

arvīdma ničbebis mosma ganagrīço (масдар в имен. пад.).

Tas prasīja atcerēties visu to, ko man bija mācījuši
guadrāki cilvēki ...

is txoulabda qvelapris imis çaxsenebas, raç ki çen-
tvīis bržen adamianebs usçavlebiat. (масдар в дат. пад.).

М. Ф. Семенова (Рига)

НЕКОТОРЫЕ ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РУССКОЙ РЕЧИ РИЖАН

Язык в зависимости от места его функционирования имеет определенную специфику как местный вариант. Одним из таких мест функционирования языка является город, особенно, если население его не одноязычно. В СССР это города

национальных республик и областей. Так, Рига — город латышский, однако в нем имеется также русское старожильское население. Русская речь здесь различается не только в зависимости от национальной принадлежности говорящих, но и от их социальной отнесенности и культурного уровня.

Магнитофонная запись и анализ текста, полученного от ряда информантов, позволяет сделать некоторые наблюдения и выводы относительно русского произношения рижан.

В основном сохраняются орфоэпические нормы современного русского литературного языка (недиссимилятивное аканье, иканье). Некоторое своеобразие в произношении интеллигенции вызвано влиянием написания, отдельными устарелыми чертами (ц мягкое в существительных на -ция, и заднеязычное, оканье в иноязычных словах) и диалектными элементами, которые поддерживаются латышским языком как результат двуязычия. Это произношение в целом можно характеризовать как местный вариант русского литературного языка. Более ярко выраженный диалектный характер носит произношение менее интеллигентной части русского населения (яканье, р и ч твердые, у неслоговое, аффриката ждж), что позволяет считать его полудиалектным.

В русской речи латышей наиболее устойчивы типичные черты для их родного произношения — оканье, еканье, более мягкое произношение аффрикаты ц и шипящих щ, ж. С русским интеллигентным произношением сближают устарелые элементы произношения, а с менее интеллигентным — диалектные.

В результате двуязычия и постоянных языковых контактов особенно устойчиво сохраняются живые русские диалектные элементы произношения, поддерживаемые постоянной связью с соответствующим диалектным материком (Латгалия) и латышским языком у менее интеллигентной части русских горожан. В русской речи латышей эти же черты устойчивы благодаря интенсивному развитию латышского литературного языка и поддерживаемому воздействию местных русских диалектных элементов.

REFLEKSĪVAIS VERBS LATVIEŠU VALODAS VĀRDDARINĀŠANAS SISTĒMĀ

1. Līdz šim refleksīvie verbi aplūkoti galvenokārt verbu iedalījuma un verbu kārtas sakarā. Tos var aplūkot arī citā aspektā, -izvērtējot to nozīmes motīvāciju, kā arī refleksīvā -s funkcijas nemotivētajos un motivētajos refleksīvajos verbos.

2. Nemotivētas nozīmes refleksīvie verbi, piem., ālēties, ārdīties, būtis, blandīties, dzirties, gražoties, lauzties, lavīties, manīties, mākties, māžoties, plīties, stāties, tiekties, tiepties, tikties kopā veido visu refleksīvo verbu grupas kodolu. Tiem spilgti izceļas vairākas būtiskas refleksīvos verbos raksturotājas pazīmes.

2.1. Tie ir nepārejoši.

2.2. Pēc nozīmes nemotivētie refleksīvie verbi sadalāmi vairākās grupās. Raksturīgākās ir trīs:

a) to nosauktā darbība realizējas ar nominatīva formu nosauktā subjekta sfērā, piem., būtis, blandīties, plīties; b) verbi, kas nosauc savstarpēju vai sacensības darbību, piem., amizēties, cīkstēties, kaulēties, plūkties, solidarizēties, skrieties; c) verbi, kas nosauc procesus dabā. Nemotivētajiem refleksīvajiem verbos pievienotais nominatīvs gan var aktīvi iesaistīties verba nosauktajā procesā, bet nebūt tiešais tā izraisītājs, piem., kurēties (krās: s kuras), veikties (darbs veicas), stāties (pulss stājas).

2.3. Nemotivētiem refleksīvajiem verbos veidojamas visu triju personu formas, piem., būtis, mosties; tiem var būt tikai trešās personas forma, piem., kurēties, veikties. Vienpersonas verbos pievienotais nominatīvs parasti ir priekšmeta nosaukums, bet personas nosaukumu šie verbi pievieno datīva formā, piem., viņam darbs veicas.

2.4. Nemotivētiem refleksīvajiem verbos blakus iespējams darināt pārejošus verbos ar kauzātīvo pie-

dēkli -inā-, piem., mosties:modināt, un ar priedēkļiem, atmetot refleksīvo -s, piem., vairīties:atvairīt.

3. Vienai refleksīvo verbu grupai raksturīga nomināla motivācija. To darināšanas procesā formējas visiem vārdiem kopīgās, kā arī tikai refleksīvajiem vārdiem specifiskās pazīmes. Nominālas motivācijas vārdi darināti galvenokārt no darītājnosaucumiem, piem., aušoties, ērtoties, ķēmoties, sīkstuloties un pārdzīvojamu nosaukumiem, piem., bažīties, ilgoties, kaunēties, rūpēties, šaubīties. Nedaudz refleksīvo vārdus ir ar adjektīvu motivāciju, piem., dižoties, draisko- ties, kautrēties, ļaunoties, skopoties, staltoties.

3.1. Nomena motivētie refleksīvie vārdi ir nepār- ejoši.

3.2. To nosauktā darbība sakoncentrējas ar nomi- natīvu izteiktās personas sfērā, piem., badoties, di- žoties, šaubīties; izteic savstarpēju vai sacensības darbību, piem., brāloties, cīnīties, spēkoties; kā arī priekšmeta sfērā sakoncentrētu darbību, piem., sakņo- ties, vārpoties, vilņoties, žuburoties.

3.3. Tāpat kā nemotivētiem refleksīviem vārdiem arī nomena motivētajiem ir vai nu trīspersonu, vai arī vienas (trešās) personas paradigma.

3.4. Nominālas motivācijas refleksīvie vārdi funk- cionē par motivētājiem pārejošu vārdus darināšanā ar -ināt, piem., badoties:badināt, kaunēties:kaunināt, maldīties:maldināt, un ar priedēkļiem, atmetot reflek- sīvo rādītāju, piem., ciemoties:apciemot, cīnīties: izcīnīt, dusmoties:sadusmot, taisnoties:attaisnot. Valodas materiāls rāda, ka refleksīvais -s iesaistīts nominālas cilmes nepārejošu vārdus darināšanā. Darinot no tiem pārejošos vārdus, -s tiek atmests.

4. Refleksīvajiem vārdiem, kam valodā ir atbilsto- šī tiešie vārdi, arī piemīt visas tās specifiskās pa- zīmes, kas raksturīgas nemotivētajiem un nominālas mo- tivācijas refleksīvajiem vārdiem. Bez tam refleksīva- jam -s tiešo vārdus morfologiskajā sastāvā ir papildus funkcijas.

4.1. Viena daļa refleksīvo verbu nozīmes un sintaktisko funkciju ziņā ir pilnīgi identī ar atbilstošajiem tiešiem verbiem, piem., baltot(ies), bangot(ies), cerot(ies), jokot(ies), klauvēt(ies), krēslot(ies), kustēt(ies), līknāt(ies), rimt(ies). Šais piemēros refleksīvais -s tikai pastiprina tiešo verbu nepārejamību.

4.2. Refleksīvā -s funkcijas, pievienojoties tiešiem pārejošiem verbiem, ir komplīcētākas. Tas neitralizē pārejamību un refleksīvajiem verbiem nepieļauj veidot savienojumus ar tiešā papildinātāja akuzatīvu. Tādēļ attiecīgā jēdziena izteikšanai tiek izmantoti citi līdzekļi, ar kuriem tas tiek vai nu iekļauts subjekta sfērā, vai arī pietuvināts adverbijālajai sfērai.

4.2.1. Refleksīvā verba subjekta sfērā tiešā verba objekts tiek atspoguļots trejādi:

a) Ja tiešam pārejošam verbam darbības izraisītājs ir arī tās uztvērējs objekts, tad veidojas tam atbilstošs refleksīvais verbs un -s tā morfoloģiskajā sastāvā signalizē, ka refleksīvajam verbam pievienotais nominatīvs nediferencēti izteic gan darbības veicēju, gan tās uztvērēju, piem., svešnieks dēvēja sevi par šejienieti un svešnieks dēvējās par šejienieti. Līdzīgas attieksmes ir arī starp verbiem civilizēt: civilizēties, organizēt: organizēties, revolucionizēt: revolucionizēties. Refleksīvais verbs veidojas arī tad, ja par tiešā pārejošā verba objektu akuzatīvā var būt darbības veicējam raksturīgas detaļas nosaukums, piem., ķemmēt matus, pūderēt vaigus, trenēt rokas, viebt seju. Atbilstošo refleksīvo verbu ķemmēties, pūderēties, trenēties, viebties refleksīvais -s nespēj norādīt objekta kā daļas attieksmi ar subjektu kā veselo. Pieļaujot šo neprecizitāti resp. neidentitāti -s sakoncentrē verba nosaukto darbību nominatīva sfērā.

b) Savstarpējas un sacensības darbības nosaucēju verbu konstrukcijās vēl spilgtāk parādās subjekta un objekta jēdziena nediferencēšana vai pat sakausēšana. Šo refleksīvo verbu konstrukcijās tiešā verba objekts

tiek pietuvināts subjektam un otrādi - subjekts iemanto arī objekta nozīmes nianšes. Piem., gaiļi kaujas, zēni skrienas, auni badās. Refleksīvo verbu konstrukcijās iederas arī sakārtotāja saikļa un saistīti nominatīvi, piem., baltais auns un melnais auns badās; vienu no tiem iespējams izteikt ar instrumentāli, piem., baltais auns badās ar melno. Gramatiskie pārveidojumi neskar izteikuma saturu. Turpretī konstrukcijā baltais auns bada melno verbam pievienoto komponentu "līdzvērtība" nepastāv, jo viens raksturots kā aktīvs darbības veicējs, otrs - kā izjutējs, kaut arī aktīvs, bet ne līdzvērtīgs ar pirmo.

Savstarpējās darbības un sacensību darbības refleksīvie verbi pārlicinoši ilustrē to, ka refleksīvais verbs, nepārmantojotis pārejošā verba spēju piesaistīt objekta akuzatīvu, iepludina to subjekta sfērā, tā sakausējot šos divus nojēgumus un vispār atsakoties no nepārejošam verbam raksturīgās subjekta un objekta nošķiršanas.

c) Tā sauktiem bezpersonas vai vienpersonas refleksīvajiem verbiem veidojas cita rakstura attieksmes ar tiešajiem pārejošiem verbiem. Tiešā verba akuzatīvs pie šās grupas refleksīvajiem verbiem nostājas nominatīvā, bet tiešā verba nominatīvs - datīvā, piem., zēns krāj grāmatas un zēnam krājas grāmatas.

4.2.2. Valodas praksē ir piemēri, kad šis pārveidojums risinājies pretējā virzienā. a) Dažiem refleksīvajiem verbiem tiešā verba akuzatīvu aizstāj instrumentālis, piem., mētāt ko:mētāties ar ko, šķiest ko:šķiesties ar ko, šlakstināt ko:šlakstināties ar ko, triept ko:tripties ar ko, vēzēt ko:vēzēties ar ko, ziest ko:ziesties ar ko. b) Vienai refleksīvo verbu grupai šādos gadījumos pievienots akuzatīvs kopā ar pa, piem., mīcīt mālu:mīcīties pa mālu, mīdīt zāli:mīdīties pa zāli, rakņāt dobes:rakņāties pa dobēm.

5. Valodas materiāls liecina, ka refleksīvā -s funkcija mūsdienu latviešu valodas verba morfoloģiskajā sastāvā nav vienveidīga. Tiešajiem nepārejošiem

verbiem tas pievienots bez īpašas semantiskās slodzes, nominālas cilmes refleksīvajos verbos kā vārddarinātājs elements formē specifiskās refleksīvo verbu pazīmes. Tādu pašu vārddarināšanas funkciju kā nominālas motivācijas verbos šis afikss uzņemas arī dažās verbālas motivācijas ar priedēkļiem atvasinātu verbu grupās, piem., īslaicīgas pabeigtas darbības nosaukumos: iečabēties, iečiepstēties, ieraudāties; pārmērīgi veiktas darbības nosaukumos, piem., nostrādāties, pārēsties, piedzerties.

Arī tiešajiem pārejošiem verbiem atbilstošie refleksīvie verbi kvalificējami par atvasinājumiem un nevis par tiešo verbu kārtas formām, refleksīvais -s- par vārddarināšanas formantu, bet verbu refleksīvums - par savdabīgu leksiski gramatisku verbu klasificētāju kategoriju.

M.Vecozola (Rīga)

VĀRDA FONĒMU STRUKTŪRAS ĪPATNĪBAS MŪSDIENU LATVIEŠU UN ANĢĻU VALODĀ

1. Katrai valodai ir īpatnējs skaņu veidojums un fonēmu sistēma. Var šeit būt ne vien atšķirīgas, bet arī kopīgas īpatnības ar kādas citas valodas skaņu īpatnībām.

2. Mūsdienu latviešu un anġļu valodas fonēmu sistēmas raksturīgas ar garajiem un īsajiem monoftongiem, abām valodām ir arī diftongi, balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi u.c. Ir arī atšķirības. Latviešu literārajai valodai nav raksturīga vokāļu kvalitatīvā redukcija neuzsvērtajās zilbēs, turpretim anġļu valodā tā ir ļoti izplatīta. Latviešu valodā nav dažu tādu monoftongu un diftongu, kādi ir anġļu valodā.

Atšķirīgs var būt ne vien fonēmu sastāvs, bet arī fonēmu varianti, piem., anġļu valodā ir nebalsīgie aspirētie konsonanti, interdentalie un bezeksplozīvie troksneņi u.c. Katrā valodā ir arī dažāda rakstura fo-

nemātiski pretstatījumi, piem., latviešu valodā pretstatīti cietie un mīkstie konsonanti, angļu valodā - priekšējais mēlenis [n] un pakalējais mēlenis [ŋ]. Īpatnējā skaņu uzbūve ir par pamatu izrunas normu izveidei.

Pētījumu rezultāti iegūti pēc dažādu tipu transkribētu tekstu un vārdnīcu analīzes, izmantojot pavisam 16506 fonēmas vienāda skaita fonēmu grupās, kas kopā aptver 3559 vārdus. Izmantotas arī vienāda vārdu skaita grupas.

3.1. Abās valodās ir vārdi, kuros ar vienādu fonēmu daudzumu, fonēmu sastāvs var būt dažāds (piem., latviešu valodā [grab] grab - [likt] likt - katrā vārdā 4 fonēmas, bet visas dažādas; angļu valodā [mi:n] mean - [tɒp] top - 3 fonēmas, bet visas dažādas).

3.2. Abās valodās ir vārdi, kuriem ir vienāds fonēmu daudzums un sastāvs, bet to izkārtojums - dažāds (piem., latviešu valodā [aptur] aptur - [putra] putra; angļu valodā [teɪl] tale - [leɪt] late).

3.3. Abās valodās vārdi var sastāvēt no vienas fonēmas (latviešu valodā [ei] ej!, [au] au (no vārda aut(kājas)) auj; angļu valodā [eə] air, [aɪ] I. Šī īpatnība nav raksturīga latviešu valodai.

3.4. Vislielākais konstatētais fonēmu daudzums latviešu valodas vārdā ir 24, piem., [an-ti-im-pe-ri-ā-lis-tis-ka-jam] antiimperialistiskajam. Šajā vārdā ir 10 zilbes un 22 fonēmas. Vislielākais konstatētais fonēmu daudzums angļu valodas vārdā ir 19, piem., [e-ˈkɑːmpə-ni-men-tə-bi-li-ti] accompanimentability - 9 zilbes).

3.5. Abās valodās vārdus var iedalīt 4 grupās pēc vokāļu un konsonantu daudzuma attieksmēm.

3.5.1. Vārdi, kuros konsonantu ir vairāk nekā vokāļu; latviešu valodā 56,4%, angļu valodā - 58,4%; dažos atsevišķos vārdos konsonantu daudzums abās valodās sasniedz no 85% līdz 90% (latviešu valodā [striŋkš̃n] strinkšk, angļu valodā [sɪmplɪtnz] simpletons).

3.5.2. Vārdi, kuros konsonantu un vokāļu skaits

ir vienāds; latviešu valodā tādu vārdu skaits ir 42,2%, angļu valodā 38,7%.

3.5.3. Vārdi, kuros vokāļu ir vairāk nekā konsonantu; latviešu valodā 1,5%, angļu valodā - 0,5%. Atsevišķos vārdos latviešu valodā vokāļu daudzums sasniedz 75%, piem., vārdā [ne-ie-ei] neieej, angļu valodā - 66,6%, piem., vārdā [ou-ɪŋ] owing.

3.5.4. Vārdi, kuri sastāv tikai no vokāļiem, latviešu valodā ir tikai daži, piem. [ie-ei] ieej, angļu valodā tādu vārdu ir 2,5%, piem., [ɪə] ear, [aʊə] hour, our, [o:] or, owe u.c.

4. Ar vienādu fonēmu daudzumu - 8253 fonēmas katrā valodā - transkribēto tekstu analīzes rezultātā konstatēts dažāds vārdu skaits: latviešu valodā 1561 vārds, bet angļu valodā 2298 vārdi, kas ir par 20,5% lielāks nekā latviešu valodā (skat.tabulu). Šī starpība izskaidrojama ar dažādu valodas struktūru: latviešu valodai raksturīga sintētiskā, bet angļu - analītiskā.

Tātad latviešu valodā, ar sintētisku struktūru, vārdu skaits domu izteikšanai ir mazāks nekā angļu valodā tādas pašas domas pavēstījumam. Savukārt latviešu valodā tādēļ vārdi ir garāki, ar lielāku zilbju skaitu nekā angļu valodā.

5. Zilbju skaitliskās analīzes rezultātā vārdu grupās ar vienādu fonēmu skaitu 933 vārdos konstatētas latviešu valodā 2095 zilbes un 1372 vārdos angļu valodā - 2018 zilbes. Tātad vienādam fonēmu skaitam abās valodās zilbju skaita starpība nav visai liela: attiecībā pret kopējo zilbju skaitu (2095+2018=4113) latviešu valodā zilbju ir tikai par 1,87% vairāk nekā angļu valodā.

5.1. Latviešu valodā procentuāli visvairāk ir divzilbju vārdu (34,5% no 933 vārdiem), bet angļu valodā - vienzilbes (69,2% no 1372 vārdiem). Otrā vietā procentuāli latviešu valodā ir vienzilbes vārdi (30,87%), bet angļu valodā - divzilbju (20,3%). Tālāk abās valodās seko trīs, četrus un piecus zilbju vārdi.

Tabula

Pētījumu nr. pk. (dažādā fonēmu skaitā)	Kopējais fonēmu skaits abās valodās	Kopējais vārdu skaits abās valodās	Latviešu valodā		Angļu valodā		Latviešu valodā	Angļu valodā	Vārdu daudzuma starpība %
			fonēmu skaits	vārdu skaits	fonēmu skaits	vārdu skaits	vārdu daudzums %	vārdu daudzums %	
1.	10130	2305	5065	933	5065	1372	40%	60%	20%
2.	3376	822	1688	340	1688	482	41%	59%	18%
3.	2000	488	1000	192	1000	296	39%	61%	22%
4.	1000	244	500	96	500	148	39%	61%	22%
	16506	3859	8253	1561	8253	2298	40%	60%	20,5%
	kopā	kopā	kopā	kopā	kopā	kopā	vid.	vid.	vid.

Ja abās valodās sastata vienādu vārdu skaitu, zilbju skaits un procentuālās attiecības pamatā ir tādas pašas kā sastatot vārdu grupas ar vienādu fonēmu skaitu.

6. Pētot zilbju tipu skaitliskās attieksmes, redzams, ka latviešu valodā vaļējais zilbju tips (pilnīgi vaļējās un daļēji vaļējās) ir lielā pārsvarā par slēgtajām zilbēm (par 25,6%). Turpretim angļu valodā slēgtās zilbes (pilnīgi slēgtās un daļēji slēgtās) ir pārsvarā par vaļējām zilbēm (par 19%), jo angļu valodā pieci īsie monoftongi [e, æ, u, ɒ, ʌ] var atrasties tikai slēgtās zilbēs.

Lielais vaļējo zilbju skaits latviešu valodā būtu vēl lielāks (par 15%), ja latviešu valodā divzilbju vārdos ar īsajiem monoftongi abās zilbēs nebalsīgie troksneņi starp tiem neklātu par geminātēm (dubultiem konsonantiem), no kuriem pirmais konsonants noslēdz pirmo zilbi un otrais ievada otro zilbi (piem., vārdos [lap-pa] lapa, [mat-ti] mati, [las-sa] lasa u.c.). Šādas parādības rezultātā rodas slēgtas zilbes.

Arī krievu valodai raksturīgs liels vaļējo zilbju skaits - 78,8%, kas pārsniedz latviešu valodas vaļējo zilbju skaitu par 17,6%, bet angļu valodas zilbju skaitu par 39,8%; šādi dati konstatēti pēc vienāda daudzuma vārdu (1500) analīzes visās trijās valodās. Krievu valodas vaļējo zilbju tipa lielo skaitu varētu izskaidrot ar to, ka krievu valodā nav nebalsīgo troksneņu geminātēm, kādas sastopamas latviešu valodas minēto vārdu tipos.

7. Zilbes centru kā angļu, tā arī latviešu valodā var veidot sonanti - angļu valodā [n, m, l], bet latviešu valodā [n, m, l, r], atrodoties aiz troksneņiem vai starp troksneņiem, piem., angļu valodā [kændl] candle, latviešu valodā [putps] putns.

Analizētajos tekstos latviešu valodā atrodam tikai divus (0,08%) vārdus ar zilbiskiem sonantiem, turpretim angļu valodā - 75 (3%). Šāds zilbes centra tips padara valodu īpatnēju no izrunas viedokļa, tādēļ šā-

du vārdu izrunas apgušana angļu valodā prasa speciālus metodiskus mācīšanas paņēmienus.

Specifiska ir arī izruna angļu valodā [sit-1] city, [bpd1] body, [kat-17] cutting un latviešu valodā [ak-ka] aka, [lip-pa] lipa, [las-sa] lasa u.c., kas arī prasa speciālus mācīšanas paņēmienus, lietojot kombinētus tehniskos līdzekļus.

8. Analizēto īpatnību rūpīga izpēte, to zinātniska uzskaitē dod iespēju noteikt pareizu metodisku prognozi un attiecīgi atrisināt tos sarežģītus metodiskus jautājumus, kādi ietelp mācīšanas metodēs.

R.Veidemane (Rīga)

VALODAS STILISTISKO PARĀDĪBU DIAHRONISKĀS ANALĪZES PROBLĒMAS

1. Rakstu valodas vēstures kopainā blakus gramatikas, leksikas un vārddarināšanas sistēmu attīstības procesa analīzei nozīmīgs ir arī šo dažādo līmeņu elementu stilistiskās valences, tas ir, funkcionēšanas īpatnību vai emocionālā vērtējuma īpatnību raksturojums. Analizēt stilu diahroniski nozīmē konstatēt valodas vienību stilistiskās valences maiņas.

2. Lai raksturotu kādu parādību no stilistikas viedokļa, nepieciešams to salīdzināt ar attiecīgajā situācijā parastāko, vispārpieņemto, tā saucamo stilistiski neitrālo izteiksmes veidu, kas veido fonu stilistiski relevantajiem elementiem. Stilistiski iezīmēto elementu projekcija uz šī fona veido stilistikas normas etalonu. Sinhroniskā analīzē stilistikas normas konstatēšanai var noderēt kolektīvā valodas izjūta, kas gan pilnīgi neglābj no subjektivisma, tomēr zināmā mērā veic objektīva normas modeļa funkcijas.

3. Dihronijā stilistikas normas problēma izvirzās sevišķi asi. Līdzšinējos latviešu valodas senāko rakstu pētījumos (ieskaitot prof.A.Ozola grāmatu "Veclatviešu rakstu valoda") ļoti bieži par stilistikas

normas etalonu kalpo mūsdienu literārā valoda vai tautasdziesmu valoda.

4. Izmantojot vairāku gadsimtu tekstu stilistikajam vērtējumam vienādus kritērijus, vai nu tiek ignorēts valodas mainīgums vispār, vai arī visa attīstība tiek uztverta kā tiecība uz kaut kādu ideālu, kas atbilst mūsdienu normām. Taču arī mūsdienu norma ir tikai punkts nepārtrauktā kustībā. Te pat grūti runāt par kādu noteiktu attīstības pakāpi, jo problemātisks ir pats termins "attīstība" attiecībā uz stilu.

Ne vienmēr var apgalvot, ka stilistikās vaļec maiņa nozīmē attīstību no kaut kā nepilnīga uz pilnīgāku. Grūti, piemēram, pierādīt vārda gulēt kā stilistiski neitrālā sinonīma priekšrocības salīdzinājumā ar vārdu dusēt. Ar kaut kādu noteiktu vispārīgu tendenci nevar izskaidrot faktu, ka mūsdienu valodā tiek lietots vārds uzlec (par sauli), bet ne kādreizējais variants uziet, kamēr no sinonīmiem nolec un noiet aktīvajā valodā palicis noiet.

5. Par 17., 18., 19. gs. stilistikas normas etalonu bez ierunām nevar atzīt arī tautasdziesmu valodas stilu.

Rakstu valoda jau ar 17. gs. sāk veidoties par polistilistisku valodu, kurā izšķirami vismaz bibliskais stils un laicīgās literatūras stils. Tautasdziesmas gan no viena, gan otra stila atšķiras 1) kā runas stils no rakstu valodas stila, 2) kā dzeja (saļ. A. Ozola "m e t r i s k i [ret. - R.V.] normēta valoda") no prozas.

Ļoti svarīga ir funkcionālā atšķirība, kas īpaši spilgti izpaužas tautasdziesmu salīdzinājumā ar laicīgo rakstu stilu. Tautasdziesmu galvenā funkcija ir estētiskā funkcija. Vīsa informācija tiek sniegta caur emocionālā pārdzīvojuma prizmu. Rakstītajai laiīgajai literatūrai ir cits uzdevums. Tai raksturīga informācijas paplašināšanās un dažādošanās, kas nosaka arī izteiksmes līdzekļu atjaunināšanās nepieciešamību.

6. Stilistikas normas etalonam teksta diahronis-

kajā analīzē jābūt mainīgam lielumam, citiem vārdiem, katram valodas attīstības posmam nepieciešams atbilstošs normas etalons.

Stilistisko parādību diahroniskā izpēte veicama divos posmos: 1) dažādu funkcionālo stilu identificēšana un to īpatnību analīze, kam pakļauta variatīvo izteiksmes līdzekļu inventarizācija un vārdu emocionālās nokrāsas raksturojums. Šī darba rezultātā gūstam vismaz tuvinātu priekšstatu par attiecīgā laika stilistikas normām; 2) atsevišķu autoru, autoru grupu, periodisko izdevumu u.tml.individuālo stila īpatnību raksturošana, konfrontējot tās ar pirmajā posmā iegūtajiem rezultātiem.

К. Алексинас (Вильнюс)

ИЗ ОБЩНОСТЕЙ ЛИТОВСКИХ И ЛАТЫШСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН

В языке литовских и латышских народных песен есть много общих особенностей. На характерные из них уже обращалось внимание исследователями языка (В. Руке-Дравиня) и поэтики (М. Озола и др.) народных песен. Исследование общности песенного творчества обоих родственных народов немало способствовало бы раскрытию новых свойств этих произведений, дало бы новые данные для установления закономерностей развития песенного фольклора.

Самое большое количество общих особенностей — в поэтическом синтаксисе песен обоих народов. Особенного внимания заслуживают устоявшиеся, приобретшие художественную традицию словосочетания. Рассмотрев, какая часть их является общей, совпадает или незначительно отличается лексически, можно было бы судить о происхождении отдельных особенностей поэтического языка, а вместе с тем и отдельных произведений или даже жанров, их художественной шлифовке. Очень похожи в песнях обоих народов по лексическому составу и почти одинаковому употреблению парные словосочетания. В сущности мало отличаются между собой также употребление и состав сочетаний однокоренных слов. Лексически более отличительными являются аппозиционные сочетания (имени существительного и именного приложения). Сравнения, являясь более поздним приемом художественной выразительности, имеют в литовских и латышских песнях меньше общих черт.

Все это позволяет хронологически рассмотреть языково-стилистическую ткань песенного фольклора обоих народов.

В.Бакке (Москва)

ПЕСНИ ЛАТЫШСКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ УЛЬЯНОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Поселения латышских крестьян в России известны с давних пор. Первое упоминание о массовом поселении латышей в России относится к 1802 году. Всего можно отметить три главных, основных этапа заселения латышами центральных районов России, районов Поволжья, Башкирии, Сибири, Дальнего Востока. Латышские крестьяне переезжали на новые места жительства в Россию в надежде купить, нанять участки земли, в надежде зажить своим, свободным, крестьянским хозяйством.

Поселенцы Ульяновской области переехали из Латвии в 1868 году в село Большие Березники. Семь лет спустя, в 1875 году, они поселились на новом месте жительства около деревни Чекалино Сызранского уезда Симбирской губернии (ныне Кузоватовский район Ульяновской области), где живут и по сей день. Сейчас село Красная Балтия (так называется это поселение с 1930 года) насчитывает около 130 дворов с населением превышающим более 300 человек. В новом просторном клубе села Красная Балтия регулярно проводятся репетиции коллектива художественной самодеятельности, в котором постоянно участвует более 20 человек.

Фольклорный материал, собранный зимой 1971 года, представляет собой записи народных песен, романсов, песен типа "зиньгес" от отдельных народных исполнителей, дуэтов, трио, а также от фольклорного ансамбля коллектива художественной самодеятельности села Красная Балтия.

По жанровому составу собранный материал очень разнообразен. Наряду с традиционными, подлинными народными латышскими песнями в селах поют и песни типа "зиньгес", и различные сентиментальные романсы, и песни авторского происхождения как по музыке, так и по тексту, и песни, представляющие собой варианты известных русских народных

песен, романсов с новыми, сочиненными текстами. Надо отметить, что тексты не всегда полные и порой искажены.

Из народных латышских песен наиболее широко представлены песни свадебного цикла, в особенности песни сватовства. Наиболее интересными песнями этого цикла являются: "Es noķēru cielaviņu", "Ak tu mazis akotīpis", "Tumša, tumša tā eglīte" и др.

Было записано несколько песен трудовых: батрацкая "Kas tie tādi, kas dziedāja", интересный вариант широко известного сюжета "Līdaciņa, zilspārnīte", где текст представляет собой контаминацию 3-х народных песен циклов рыболовства, сватовства и свадебных песен.

Из календарных обрядовых песен удалось записать два варианта песен Лиго. Возможно, что у переселенцев бытует и ряд других календарных песен - эту задачу должна разрешит следующая экспедиция.

Лирические песни поются, как подлинно народные, так и авторского происхождения. Записано два варианта песни "Ozolīti, zemzarīti", "Dažu skaistu ziedu" - сл. А. Ниедры, "Domāju es domas dziļas" - сл. Э. Вейденбаума и др. Остались в памяти народных исполнителей и горькие сиротские песни. Записано два варианта песни "Maziņš biju, neredzēju".

Если характеризовать народное творчество латышских переселенцев Ульяновской области в целом, то следует отметить, что оно, как и народное творчество всех национальностей, очень яркое, жизнерадостное, оптимистичное. Не случайно в их песенном репертуаре большое место занимают шуточные игровые, хороводные песни: "Kas tā tāda melna vista", "Sarkans alus, balta kanna" и др. Даже широко известная лирическая песня "Pūt, vējiņi" всегда исполняется с веселым плясовым припевом.

Прочно вошли в репертуар народа и песни авторского происхождения, которые исполнители считают народными. Таковыми являются песни: "Vēl tu rozēs plūc" на слова Р.Блауманиса, "Pie alus galdiem sēdēja" К. Баумана.

Большое место занимают песни типа "Зиньгес". Записано несколько песен такого типа. В основном они обладают веселым, поучительно-юмористическим содержанием, пример - "Bij' muižā daiļa jumprava".

Более века живут переселенцы из Латвии в Ульяновской области. Труд и быт латышского и русского народов на протяжении многих лет были неотрывно связаны. Эти связи отразились и на песенном творчестве и репертуаре латышских переселенцев. Некоторые песни заимствованы из русского песенного репертуара, а тексты представляют собой не перевод русских песен, а новые сочинения народных исполнителей. Таковыми являются песни: "Vakarā, kad atpūd bālais mēness", "Cīrul's augstu gaisā". Из примеров видно, что мелодии этих песен почти полностью соответствуют напевам в первом случае русского романса "Накинув плащ, с гитарой под полою", а во втором - известной русской песни "Пряха" ("В низенькой светелке"). Песня "Man bij bites, man bij medus", не известная в Латвии, представляет собой вариант русской народной шуточной песни "Из-под белую березы". Кроме этих конкретных примеров, следует отметить и некоторые стилистические особенности песен латышей в Ульяновской области. В основе латышской народной песни лежит одноголосие и изредка двухголосие, которое чаще всего представлено бурдонным пением. В Кузоватовском районе все песни исполняются на два, три и более голосов. В основе такого многоголосия лежит параллелизм терций (терцовая втора), секст, иногда квинт и параллельных трезвучий. Встречаются и более развитые гармонические структуры, когда в партитуре представлены все хоровые партии сливающиеся в полные функциональные созвучия, реже бывает многоголосие подголосочного склада. Такой развитый тип многоголосия можно считать результатом влияния русской народной хоровой культуры, где многоголосие является основой и многие из перечисленных признаков - характерны.

Квадратность и симметрия латышской народной песни во всех напевах сохранена. Но по манере исполнения пение латышских переселенцев более похоже на песни русского народа Ульяновской области (открытое звукоизвлечение на грудном и головном резонаторах). Из русского же фольклора заимствованы и некоторые ритмические обороты, не свойственные латышской народной песне (синкопы, слигованные звуки).

Фольклором латышских переселенцев в России еще никто не занимался, поэтому нет соответствующих работ, на которые можно было бы опираться. Связи латышской и русской музыкальных народных культур также пока почти не исследованы. Единственной работой в этой области является статья музыковеда М. Гольдина "О связях в песенном творчестве латышского и восточнославянских народов" (в сборнике "Статьи музыковедов Прибалтики" - Москва, 1968), где рассматривается связь собственно латышского народного творчества с народным песенным творчеством России, Украины, Белоруссии. Необходимой является дальнейшая детальная разработка этой темы на основе материала, собранного вне территории Латвии. Предстоящие фольклорные экспедиции должны дать много нового, важного и нужного в деле изучения сохранности национального латышского искусства и взаимопроникновения, взаимообогащения различных музыкальных культур.

V. Bendorfs (Rīga)

VĀRDA AKCENTA IETEKME UZ LATVIEŠU TAUTASDZIESMU MELODIKU

Tautasdziesmu metrika līdz šim ir pētīta tikai no metrisko akcentu sistēmas viedokļa; tiek uzskatīts, ka gadījumos, kad vārda akcents nesakrīt ar metrisko, vienmēr uzvar pēdējais. Šī uzskata kategoriskumu liek apšaubīt 1970. gada septembrī Ventspils rajona Jūrkalnes ciemā iegūtā teicamā melodija, kuras daudzo variantu cēlonis ir pakļaušanās vārdu akcentiem: katra vairākjēlību

vārda pirmo zilbi te dzied ar augstāku un pagarinātu skaņu arī tad, ja tā ir metriski neuzsvērtā. Līdzīgu melodijas variēšanu pazīst arī novados ap Rucavu, Rundāli un citur.

Šāda veida teicamajā dziesmā tātad sadzīvo divas akcentu sistēmas. Visās pārējās latviešu tautasdziesmās ir vēl trešā - melodisko akcentu sistēma, kura nekad nav konkrēti saistīta ar vārdu akcentu sistēmu, bet ir tai pārsteidzoši līdzīga elementu biežuma un izkārtojuma ziņā. Piemēram, dipodiju, kurās vienzilbes vārdam seko trīszilbju vārds, ir 19,1% no visu E. Melngaiļa "Latviešu mūzikas folkloras materiālu" trijos sējumos publicēto dziesmu tekstu dipodiju kopskaita, pie kam minētās vārdu kombinācijas biežums katrā no divrindes dipodijām ir šāds: pirmajās 6,5%, otrajās 3,8%, trešajās 7,5%, ceturtajās 1,2%. Jūrkalnes teicamajā dziesmā šādām dipodijām atbilst taktis ar melodiski akcentētu otro skaņu. Pārējās tautasdziesmās tādas taktis un dipodijas reti kad ir vienlaikus, bet aptuveni saskan to biežums. Taktu, kurās melodiski akcentēta otrā skaņa, ir 16,6% no visu E. Melngaiļa pierakstīto dziesmu taktu kopskaita, pie kam otrās skaņas akcentējuma biežums katrā no melodijas taktīm ir šāds: pirmajās resp. ar pirmo dipodiju vārdiem dziedamajās 4,7%, otrajās 3,8%, trešajās 5,3%, ceturtajās 2,7%. Kurzemes un Zemgales dziesmās saskaņa ir precīzāka, Latgales dziesmās mazāk izteikta; tas izskaidrojams ar neuzsvērtu zilbju izrunas īpatnībām augšzemnieku izloksnēs, sevišķi latgaliskajās.

Aprēķini, kas pārbaudīti arī citu vācēju pierakstītajās tautasdziesmās, ļauj izdarīt dažus secinājumus:

1/ augšminēto biežuma attiecību saskaņu nevar izskaidrot, ja pieņem, ka tautasdziesmu melodiju rašanās laikmetā trīszilbju vārds būtu bijis enklītiski pievienots iepriekšējam vienzilbes vārdam;

2/ tā kā faktiskie akcenti var nesakrist ar metriskajiem, tad vārds "enklīze" jālieto ar paskaidrojumu - kurā akcentu sistēmā;

3/ teksta un melodijas vienotībai latviešu tautasdziesmās var būt žanriski vai psiholoģiski nosacījumi, taču šī vienotība neatspoguļojas kādas atsevišķas dziesmas vārdu izkārtojuma attiecībās ar melodijas zīmējumu;

4/ kā tautas dzejas un melodikas, tā arī to savstarpējo attiecību organizētības pakāpe nav zemāka kā visizcilākajos profesionālās mākslas paraugos visā pasaulē;

5/ tautas dzejas un melodikas stilu nav iespējams atdarināt vai viltot.

К.Григас (Вильнюс)

О БАЛТСКОМ ПРОИСХОЖДЕНИИ ПОГОВОРКИ НЕ ГОНИ БОГА В
ДЕРЕВО

Поговорку, призывающую без нужды не жаловаться на судьбу и выраженную посредством образа изгнания бога /вар. отца/ в дерево /вар. в лес/, следует считать паремией балтского происхождения. Она широко распространена в литовском и латышском языках и только в незначительной степени вошла в репертуар белорусских и русских поговорок. В других языках родственных ей семантических и стилистических моделей не найдено.

Видимо, идиоматичность основной части поговорки ограничила возможности ее перехода в другие языки, а в белорусский она в незначительной мере проникла вместе со многими языковыми элементами балтского субстрата. В отдельные собрания русских пословиц и поговорок она могла попасть из ареала белорусского языка.

Фразеологизм, легший в основу поговорки, в литовском и латышском языках укоренился давно, еще до того, как диалекты литовских и латышских племен формировались в два отдельных языка. Об этом свидетельствует то обстоятельство, что он в обоих языках совершенно одинаково варьируется. В дополнительных же мотивах, расширяющих образ основного ядра поговорки, встречаются элементы,

присущие только литовским или, наоборот, только латышским версиям. По своему происхождению дополнительные мотивы являются более поздними, возникшими в среде одной или другой национальной культуры.

Происхождение образного высказывания об изгнании бога в дерево /в лес/ восходит к тем временам, когда люди верили, что сверхъестественные существа — покровители отдельных лиц, семей или даже целых племен, — могут рассердиться на своих опекаемых и отвернуться от них. По данным старых религиозных представлений, функции духов-опекунов домов переплетались с функциями лесных духов и божеств, поэтому вполне возможно, что уход такого покровителя из усадьбы понимался как уход в лес. Это понятие могло дать начало фразеологизму об изгнании бога в лес. Со временем фразеологизм приобрел переносной смысл, а в эпоху господства христианской идеологии стал трактоваться юмористически. В частности, для усиления юмористического эффекта появились его варианты, в которых говорится об изгнании бога в дерево. Появление последней версии могло быть связано со старой семантикой литовского слова medis 'дерево': в свое время это слово /в некоторых диалектах и по сей день/ выражало понятие леса.

LATVIEŠU VALODAS UN LITERATŪRAS MĀCĪŠANA

M.Anševica (Ventspils)

SKOLĒNU ESTĒTISKĀS AUDZINĀŠANAS IESPĒJAS SKOLĀ

1. Marksisma klasiķi estētiku apskata kā cilvēku sabiedriskās apziņas un garīgās darbības neatņemamu sastāvdaļu. Estētiskā audzināšana ir cieši saistīta ar idejisko audzināšanu, tā izpaužas emocionālajā piesātinātībā, visas skolas darba radošajā atmosfērā.

2. Padomju skolas mērķis ir izaudzināt fiziski un garīgi pilnvērtīgu personību, kuru caurstrāvotu dziļas skaistuma alkas. Estētiskā ideāla mērs mūsdienās ir pats cilvēks un viņa veidotā sabiedrība visās daudzveidīgajās izpausmēs.

3. Garīgi bagāta skolotāja personība, kurā apvienojas pedagogiska meistarība ar augstu idejisko pārliecību, ir viens no svarīgākajiem faktoriem skolēnu estētiskajā audzināšanā. Skolotājam jābūt sava veida novatoram, kas vienmēr meklē jaunas formas un etodes darbā ar skolēniem.

4. Lai estētiskās audzināšanas darbs būtu pilnvērtīgs, lai radītu lielāku emocionālu pārdzīvojumu, stundās nepieciešams izmantot skaņu ierakstus, gleznu reprodukcijas, diafilmas, diapozitīvus.

5. Lai literatūras stundas kalpotu estētiskajai audzināšanai, tad, iepazīstoties ar daiļdarbu, ļoti liela nozīme ir iejūtīgam, siltam skolotāja stāstījuma, viņa dzīvajam vārdam.

6. Estētiskās audzināšanas virzībai katrā stundā jābūt rūpīgi pārdomātai, jo katrā literārajā sacerējumā skaistais parādās lažādās izpausmēs. Estētiskās audzināšanas momentus var radīt visās literatūras mācīšanās pakāpēs.

7. Katras skolas kolektīva un it sevišķi literatū-

ras skolotāju uzdevums ir radīt skolēnos prasības pēc skaistuma un dažādi stimulēt jaunās paaudzes estētisko audzināšanu.

В. И. Аурила, Л. П. Русяцкене (Вильнюс)

НЕКОТОРЫЕ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ЧЕРТЫ УРОКОВ ЛИТЕРАТУРЫ ПРИ ПРОБЛЕМНОМ ОБУЧЕНИИ (на материале преподавания поэзии в IX - XI классах)

1. Литература - это единственный вид искусства, который достаточно широко преподается в школе. Исторический характер преподавания литературы, вытекающий из истории и теории литературы, а также литературной критики, требует применения новейших принципов методологии литературоведения, привития учащимся научного подхода, способствующего более глубокому и правильному восприятию искусства. Этим обуславливается сложность деятельности учителя-словесника и учащихся, сочетающая в себе художественное и научное (основанное на понятиях) восприятие литературы.

2. Специфика литературы требует и специфического преподавания, способствующего сочетанию обучения, воспитания и развития. С 1966-67 учебного года, в поисках наиболее оптимальных приемов преподавания поэзии, мы начали эксперимент в Дусетской средней школе (Литовская ССР, Зарасайский район), а в 1969-70 учебном году такие же исследования были проведены и в ряде других школ республики. Данные исследований, проводившиеся на протяжении ряда лет, показали, что специфике обучения литературе более всего соответствует проблемное обучение, предоставляющее больше всего возможностей для эмоционального восприятия поэзии, развития активного мышления и формирования личности.

3. Исходя из специфики литературы как искусства, уроки проблемного изучения литературы приобретают также специфические черты, которые необходимо учитывать.

Выводы исследователей проблемного обучения Н. И. Кудрявцева, М. А. Беляева, В. Оконя и других, а также данные

проводившегося нами эксперимента позволяют в отдельных компонентах проблемного урока выявить целый ряд специфических черт, из которых основные-следующие.

3.1. Единство художественного и научного мышления предопределяет цели, характер проблемных ситуаций и источники их материала.

В зависимости от целей обучения литературе проблемные ситуации могут быть двоякими, направленными на 1) идейное воспитание учащихся, формирование их мировоззрения, развитие эстетического вкуса и 2) освоение методов анализа литературного произведения. Они, в свою очередь, могут иметь теоретический или тренировочный характер.

В зависимости от источников материала, применяемого с целью создания проблемных ситуаций, они могут быть тройного характера, т. е. созданными на основе 1) художественно-литературных текстов, 2) научно-документального материала и 3) произведений других видов искусства (музыки, живописи и т. д.).

3.2. Проблему, заключенную в проблемной ситуации, каждый ученик осознает по-разному, в зависимости от своего научного, художественного и жизненного опыта.

3.3.1. Учащийся, решая проблему, поставленную учителем или осмысленную им самим, имеет дело с художественным произведением не только как с объектом исследования: художественное произведение его воспитывает, оказывает воздействие на интеллект, нравственность, эстетический вкус.

3.3.2. Решая филологическую проблему, учащийся пользуется критической литературой, каждое ее положение пропускает через призму своего ума и только после этого включая в свою работу. Это прививает научно-критический подход к литературе.

3.3.3. Встретившись при решении литературной проблемы с нравственными и эстетическими вопросами, учащийся в зависимости от уровня своего интеллекта, культуры чувств, взглядов выражает субъективное отношение и оценку, поэтому сделанные им выводы не могут быть категорическими и стандартными.

3.4. Сообщение субъективных выводов учащихся, получен-

ных в процессе индивидуального решения проблемы, требует соответствующей организационной структуры урока, на котором результаты индивидуального исследования становятся формой преподнесения нового материала всему коллективу класса. Каждый учащийся класса сообщает определенное количество новой информации, выражает субъективное отношение, которое класс может принять или отвергнуть. Это приводит к дискуссии. Объективную правду учащиеся ищут в полемике, которую учитель в конечном счете обобщает.

3.5. Специфика уроков литературы требует не только логического, но и эмоционального закрепления. Решение поставленной проблемы заканчивается монтажом, подготовленным учащимися, экспозицией материала о жизни и творчестве писателя, слушанием музыкальных произведений, близких по своему духу творчеству писателя и т. п.

3.6. Своеобразны приемы учета и проверки знаний учащихся. Рассматривая качества знаний учащихся не только как обязательный минимум усвоенных литературных фактов, а как общее литературное развитие, как новый душевный сдвиг, качественный скачок сознания, новый подход к общественной жизни и человеческим отношениям, трудно ограничиться одной лишь пятибалльной системой. Однако при существующих условиях одним из наиболее основательных приемов проверки литературных знаний учащихся после разбора соответствующих проблем является анализ произведения, не разбиравшегося ни на уроках, ни в критической литературе. В данном случае создается непривычная ситуация, при которой учащиеся могут показать свое литературное развитие и умение.

M. Gaile (Rīga)

ARTURA OZOLA MANUSKRIPTS "LATVIEŠU VALODAS UN LITERATŪRAS METODIKA"

1. Arturs Ozols strādājis par latviešu valodas un literatūras skolotāju vairāk nekā desmit gadu dažādās skolās un dažādās klasēs. Šā priekšmeta metodikas kursu viņš lasījis 1945./46. māc. gadā Rīgas Skolotāju institūtā

tā un 1946.gadā Valsts Pedagogiskajā institūtā. Manuskriptā "Latviešu valodas un literatūras metodika" izmantota personiskā darba pieredze, kas bagātināta ar citu latviešu un krievu metodiku atzinumiem.

2. Manuskripts "Latviešu valodas un literatūras metodika" aptver plašu materiālu (20-25 iespiedloksnes). Grāmatai ieplānotas piecas daļas: Ievads, Ābece mācīšanas metodika, Valodas mācīšanas metodika, Literatūras mācīšanas metodika, Izteiksmes un domrakstu metodika. Dažas nodaļas uzrakstītas pilnīgi, dažām ir tikai uzmetumi un piezīmes, bet dažas nemaz nav uzrakstītas. Grāmatai pievienots Priekšvārdā, kas datēts ar 1946.gada augustu, norādīts, ka šī grāmata domāta skolotājiem, kas strādā no I līdz VII klasei.

3. Manuskripts, kas sarakstīts pirms vairāk nekā 25 gadiem, mūsdienu skolai pilnā mērā nav vairs izmantojams, bet tajā atrodami daudzi atzinumi, ko skolotāji var izmantot praktiskajā darbā. Būtu vēlams apspriest jautājumu, vai nebūtu lietderīgi publicēt atsevišķas nodaļas no paveiktā darba.

R.Luika (Rīga)

MĀCĪBU TELEVĪZIJAS STUNDAS LATVIEŠU LITERATŪRĀ - SKOLĒNU PATSTĀVĪGĀS DOMAS ROSINĀTĀJAS

1. Mācību televīzijas raidījumi literatūrā dod iespēju maksimāli izmantot audiovizuālo uzskati (raidījumā var pieaicināt daiļdarba autorus, viņu laikabiedrus, aktierus, izmantot muzeju oriģinālmateriālus, rakstnieka dzimtās puses, dzīves un darba vietu piefilmējumus utt.).

2. Prasmīgi izmantoti, tie literatūras stundās izraisa problēmu situācijas, diskusijas un tādējādi dod skolēniem ne tikai zināšanas literatūrā, bet arī audzina viņus, bagātina viņu iztēli un galvenais - liek patstāvīgi domāt.

3. Visus iepriekš izvirzītos uzdevumus varam rea-

lizēt vairāku tipu mācību televīzijas stundās:

a) ievadstundā literārās vielas izpratnē, ieinteresējot skolēnus par rakstnieku vai atsevišķu daiļdarbu, dodot bāzi turpmākajai literārajai analīzei par visu šīs vielas ciklu nākamajās mācību stundās;

b) nobeiguma stundā par klasē izņemto literāro vielu, padziļinot, rezumējot un nostiprinot skolēniem jau zināmos literāros faktus, rakstnieka personības izpratni un viņa vietu sabiedriskās dzīves attīstības procesā;

c) atsevišķa temata jaunās vielas izklāsta stundā, sniedzot analīzi par kādu ļoti grūtu literatūras vēstures vai literatūras teorijas jautājumu vai arī par tādu tematu, par kuru skolotāja rīcībā maz pieejamu materiālu, vai arī dažkārt par televizioniski bagātu tematu;

d) sacerējuma mācības stundā, rosinot skolēna iztēli un domu radošam sacerējumam vai arī palīdzot skolēniem orientēties plašajā literatūras vielā, mācot izdarīt vielas atlasī, logiski izkārtot un plānot to literāram sacerējumam.

4. Ļoti efektīvi skolēnu patstāvīgās domas rosināšanai var kalpot arī mācību raidījumi ārpus stundu laika (vakarā). Te varētu minēt dažādas literāras viktorīnas, literāro darbu ekranizējumus ar televīzijas skolotāja komentāriem, dramaturgisko darbu iestudējumus vairākos tēlotāju sastāvos, lai skolēni spētu salīdzināt literārā tēla priekšstata atbilstību ar tā skatuvisko interpretāciju u.c.

5. Skolu atsauksmes par notikušajiem literārajiem televīzijas mācību raidījumiem un skolēnu iesūtītie rakstu darbi pierāda, ka mācību televīzijas raidījumi rosina skolēnu patstāvīgo domu.

ESTĒTISKĀ AUDZINĀŠANA LITERATŪRAS STUNDĀS

1. Estētiskās audzināšanas galvenais mērķis - padarīt cilvēku iekšēji skaistu, tikumisku, ieaudzināt estētisku attieksmi pret pasauli. Estētiskās audzināšanas mērķis literatūras stundās nav tikai literatūras faktu, raksturu un tipu iegaumēšana, galvenais - tas ir pašu skolēnu raksturu veidošana ar mākslas palīdzību.

2. Mūsdienās pieaug interese par estētiskā ideāla problēmu. Pamatu šai interesei dod komunistiskās celtniecības uzdevumi, jaunā cilvēka veidošana komunistisko attiecību garā.

Estētikas kategorijas, kas veido rakstnieka estētiskā ideāla saturu un kas viņam ir dominējošās estētiskajā īstenības uztverē, rada ļoti stipru ietekmi uz sarežģīto skolēnu estētiskā ideāla veidošanās procesu. Mākslas darba estētiskās uztveres procesā rakstnieka estētiskā dominante uz laiku var kļūt par skolēna estētisko dominantu.

3. Lai veidotu skolēnos estētisku attieksmi pret dzīves īstenību, veidotu viņos noteiktu estētisku ideālu, skolotājam pašam ir jābūt ar augstām estētiskām prasībām, jābūt ir ar mākslinieciskām dotībām. Lai skolēnu audzinātu estētiski literatūras stundās, izvirzās vairāki nosacījumi:

- 1) darbs skolēnu valodas izkopšanā,
- 2) izteiksmīgas lasīšanas nepieciešamība,
- 3) skolotāja emocionāls stāstījums,
- 4) mūzikas, tēlotājas mākslas materiāla, kino izmantošana,
- 5) attiecīgā darba māksliniecisko īpatnību mācīšana,
- 6) sacerējumu tēmu pareiza izvēle, sacerējumu analīze,
- 7) skolēnu patstāvīgais darbs - referātu sagatavošana, recenziju rakstīšana par izlasīto grāmatu, redzēto kino vai teātra izrādi.

4. Strādājot klasē, daiļdarba analīzē jāietver sociologisks, filozofisks, vēsturisks un estētisks izziņas materiāls. Svarīgi ir noskaidrot attiecīgā darba

rašanās apstākļus, ļaut kaut nedaudz, cik tas mācību stundā iespējams, skolēniem ieskatīties autora daiļrades laboratorijā, tā liekot izprast darba idejisko saturu un tēlus. Mērķtiecīga daiļdarbu kompozīcijas analīze palīdzēs skolēniem apgūt literatūras teoriju.

5. Rakstnieku biogrāfijas mācot, jādomā par to, ka līdz ar rakstnieka dzīves pazīšanu, skolēni labāk izpratis arī viņa darbus. Tāpēc jāizmanto gan monogrāfijas, gan laikabiedru atmiņu stāstījumi, gan sarakstes materiāls, fotoattēli, zīmīgākie fragmenti no daiļdarbiem, kas liecinātu par autora dzīvi un savdabīgo pieeju tai, tā liekot skolēniem ielūkoties rakstnieka pasaulē, izprast tā estētisko attieksmi pret dzīves īstenību.

6. Iemācīt saskatīt un cienīt rakstnieka valodas bagātības ir ļoti grūts uzdevums, jo lielai daļai skolēnu ir radies priekšstats, ka valoda ir kaut kas sauss un neinteresants. Bieži vien daiļdarba valodas mācīšana ir formāla. Darba fragmentu izteiksmīga lasīšana, dzejoļu skandēšana no galvas skolotāja priekšnesumā daudzējādā ziņā palīdzēs skolēniem izjust autora valodas burvību. Skolotāja sistemātiskais darbs, skaidrojot un analizējot daiļdarba valodu, pieradinās skolēnus pievērst uzmanību rakstnieku stilam un valodas bagātībai - apvidvārdu, vecvārdu, jaunu vārdu un formu izmantošanas iespējām.

7. Sacerējumu rakstīšana un to analīze arī dod iespēju estētiskai audzināšanai literatūras stundās. Brīves pārspriedumu sacerējumos skolēniem jāļauj runāt par tām problēmām, kas viņus satrauc un nodarbina, tā veicinot spriešanas spēju attīstību un valodas izkopšanu. Literāriem pārspriedumu sacerējumiem un sacerējumiem, izmantojot gleznu reprodukcijas, jābūt pārdomātiem, attiecīgam skolēnu vecumam un domāšanas spējām piemērotiem. Tāpat jāiemāca salīdzinoši raksturot kāds tēls vai tēlu grupa. Pārspriedumu tematos jāanalīzē savi literārie iespaidi un vienkāršākās literārās problēmas.

8. Skolēnu patstāvīgais darbs ārpus literatūras stundām skolotāja vadībā var dot labus rezultātus literārās un mākslinieciskās gaumes izkopšanā. Šeit liela nozīme būtu kopīgiem teātru un kino apmeklējumiem, disputiem, pārrunām par gūtajiem iespaidiem, recenziju rakstīšanai un to analīzei, kā arī jaunāko grāmatu apskata stundām.

П. Науёкайтис (Каунас)

ФАКТОРЫ УСВОЕНИЯ ОРФОГРАФИИ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

Современное правописание литовского литературного языка, сложившееся в конце XIX - в начале XX века, учитывает все основные особенности одного диалекта. В современной литовской орфографии по принципам употребления букв выделяется фонетическое (звуковое, фонологическое), морфологическое (морфонологическое, этимологическое), традиционное (историческое) и символическое (дифференцированное, смысловое) правописание. Кроме того, имеется определенное количество слов, правописание которых нужно запомнить в отдельности или группами, так как написание этих слов нельзя объяснить ни произношением, ни правилами.

Методика обучения грамотности, стремясь к более эффективным способам усвоения орфографии и к более дифференцированному ее обучению, должна уяснить себе соотношение различных принципов правописания. В настоящее время одни авторы утверждают, что основным принципом правописания в литовском языке является морфологический, другие — фонетический (примеров традиционного и символического правописания в литовском языке имеется очень мало). Но такие утверждения общего характера, неподтвержденные фактическим материалом, само собой разумеется, ничего не могут доказать и не дадут для методики обучения правилам правописания более серьезных основ.

Соотношение принципов правописания частично пытаются объяснить М. Гилене (см. дисс. "Формирование орфографи-

ческих навыков по литовскому языку в I—II классах", Вильнюс, 1968 г.), изучая соотношение правописания основных форм изменяемых частей речи (Ю. Жюгжда, Грамматика литовского языка, ч. I). Полученные результаты показали, что 60,4% написания всех словесных форм соответствует литературному произношению (звуковое, фонетическое правописание) и только 39,6% всех словесных форм не соответствует литературному произношению и требует тех или иных правил или пояснений. Но это соотношение было установлено только с учетом основных форм слов и не охватывает всего большинства производных форм, а кроме того, здесь не учтены неизменяемые части речи. Тот же автор, М. Гилене, изучила слова в букваре "Саулуте" и в учебнике "Гимтасис жодис" (II клас.). Всего было изучено 30 400 слов. Анализ материала показал, что 69,7% слов имеет фонетическое правописание; 4,8% — слова фонетического правописания, требующие морфологического пояснения, и 25,5% слов морфологического правописания.

Зная такое соотношение произношения и правописания, можно утверждать, что в процессе усвоения правописания большую роль играет слуховой фактор (правильное произношение звуков языка, развитие слухового восприятия языка, более глубокое изучение фонетических сведений и др.). Но не все литовцы одинаково говорят. В разных местах Литовской ССР имеется много всяких отступлений от норм литературного произношения, люди говорят с произношением, характерным для определенного диалекта, само собой разумеется, в данном случае слуховой фактор не может быть эффективным. Здесь в обучении грамотности большую роль должно сыграть произношение учителя, которое должно быть правильное, литературное.

Слова традиционного правописания или те слова, правил правописания которых ученики еще не знают или написание которых нельзя объяснить ни произношением, ни правилами, ученики усваивают на основе зрительного фактора (увидев правильно написанное слово, они запоминают его правописание).

Слуховому и зрительному факторам содействует р а з - г о в о р н ы й ф а к т о р, который основывается на кинестетическом раздражителе, когда во время произношения слова или предложения источником раздражения является деятельность речевого аппарата.

Слуховой, зрительный и разговорный факторы в усвоении правил правописания являются лишь вспомогательными. Основную роль в образовании постоянной и сознательной грамотности играет ф а к т о р г р а м м а т и ч е с к о г о с а м о с о з н а н и я, который основывается на знании грамматики, правил правописания и на умении их применять практически.

Образование навыков правописания является длительным процессом, который продолжается на всем протяжении школьного обучения. Зачатки этих навыков образуются в I--VI классах, когда излагается программный материал по фонетике и морфологии, а в VII--XI классах он постоянно повторяется, углубляется, дополняется. Навыки правописания, добытые в длительном процессе обучения, становятся автоматичными, поэтому возникает еще д в и г а т е л ь н о - р у ч - н о й ф а к т о р (г р а ф и ч е с к и - м о т о р - н ы й), когда пишется правильно, без ошибок, не думая, соответствует ли написанное слово правилам правописания или нет (или их исключениям).

Случаи смыслового написания помогают определить значение слов и предложений, которое становится ясным только в контексте.

V A L O D N I E S Ī V A

- E.Ādamsons (Limbaži). Jura Neikena sniegums latviešu literārās valodas attīstībā 5
Э.Адамсон (Лимбажи). Вложение Юриса Нейкена в развитии латышского литературного языка
E.Ādamsons (Limbaži). The contribution of Juris Neikens in the development of the Latvian literary language
- У.Ш.Байчуря (Ленинград). Некоторые статистические данные к вопросу о фонетической структуре слова и слога в латышском языке 6
U.Baičura (Leningrada). Dažas statistiskas ziņas par vārda un zilbes fonētisko struktūru latviešu valodā
U.Baičura (Leningrad). Some statistic data about the phonetic structure of words and syllables in Latvian
- A.Blinkena (Rīga). Divas pretējas tendences latviešu rakstu valodas adjektīvu attīstībā 9
А.Блинкена (Рига). Две противоположные тенденции в развитии имени прилагательного латышского письменного языка
A.Blinkena (Riga). Two opposite tendencies in the development of adjectives of the Latvian written language
- М.Хинт (Таллин). О возможности конфликта между нормами литературного языка и правилами фонологической системы языка 12
M.Hints (Tallina). Par literārās valodas normu un valodas fonoloģiskās sistēmas likumu konflikta iespēju
M.Hint (Tallin). On the possibility of a conflict between the norms of the literary language and the rules of the phonological system of a language
- J.Kārklinš (Rīga). A.Ozola sintakses koncepcija un dažas latviešu valodas sintaktiskās struktūras interpretācijas problēmas 15
Ю.Карклинь (Рига). Концепция синтаксиса А.Озола и некоторые проблемы интерпретации синтаксической структуры латышского языка
J.Kārklinš (Riga). A.Ozol's conception on syntax and some problems on the interpretation of syntactic structure in Latvian
- A.Laua (Rīga). Verbālo frazeologismu strukturālie sakari 21
A.Laua (Рига). Структурные связи глагольных фразеологизмов
A.Laua (Riga). Structural relations of the verbal fraseologisms

- A.-A.К.Рейцак (Таллин). Общественный опыт как проблема философии языка 25
A.-A.Reicaka (Tallina). Sabiedriskā pieredze kā valodas filozofijas problēma
A.-A.Reitsak (Tallin). Social experience as a problem on the philosophy of language
- G.Rinke (Rīga). Daži vērojumi par latviešu frazeoloģiskajiem salīdzinājumiem 26
Г.Ринке (Рига). К вопросу о фразеологических сравнениях в латышском языке
G.Rinke (Riga). Some notes about the Latvian phraseological comparisons
- У.Салтхуцишвили (Тбилиси). Способы передачи латышского инфинитива на грузинский язык 28
U.Salthucišvili (Tbilisi). Latviešu valodas infinitīva tulkošanas paņēmieni krievu valodā
U.Salthucishvili (Tbilisi). The methods of the translation of the Latvian infinitive into the Georgian
- М.Ф.Семенова (Рига). Некоторые фонетические особенности русской речи рижан 31
M.Semjonova (Rīga). Dažas fonētiskās īpatnības rīdzinieku krievu valodā
M.Semyonova (Riga). Some phonetic peculiarities in Riga's Russian language
- Е.Сойда (Рига). Рефлексивный глагол латышского языка 33
Э.Сойда (Рига). Возвратный глагол в системе словообразования латышского языка
E.Soida (Riga). Reflexive verb in the wordbuilding system of Latvian
- М.Вецозола (Рига). Вārda fonēmu struktūras īpatnības mūsdienu latviešu un angļu valodā 37
М.Вецозола (Рига). Особенности фонематической структуры слова в современном латышском и английском языках
M.Vecozola (Riga). The phonemic structure of words in modern Latvian and English
- Р.Вейдемане (Рига). Valodas stilistisko parādību diahroniskās analīzes problēmas 42
Р.Вейдемане (Рига). Проблемы диахронического анализа стилистических явлений языка
R.Veidemane (Riga). Some problems of the diachronic analysis of stylistic phenomena of a language

F O L K L O R I S T I K A

- К.Алексинас (Вильнюс). Из общностей литовских и латышских народных песен 45
К.Алексинас (Vilņa). Dažas lietuviešu un latviešu tautasdziesmu kopējās iezīmes
К.Алексинас (Vilnius). Some common features in Lithuanian and Latvian folk-songs

- В.Бакке (Москва). Песни латышских переселенцев Ульяновской области 46
V.Bake (Maskava). Latviešu pārceļotāju dziesmas Uļjanovskas apgabalā
V.Bakke (Moscow). Songs of the Latvian immigrants of the Ulyanovsk region
- V.Bendorfs (Rīga). Vārda akcenta ietekme uz latviešu tautasdziesmu melodiku 49
В.Бендорф (Рига). Влияние ударения слова на мелодику латышских народных песен
V.Bendorf (Riga). The influence of word-stress on the Latvian folk-song tunes
- К.Григас (Вильнюс). О балтском происхождении поговорки не гони бога в дерево 51
K.Grīgs (Viļņa). Par parunas не гони бога в дерево baltisko cilmi
K.Grīgas (Vilnius). On the Baltic origin of the saying не гони бога в дерево

МЕТОДИКА

- М.Аншевица (Вентспилс). Skolēnu estētiskās audzināšanas iespējas skolā 53
М.Аншевица (Вентспилс). Возможности эстетического воспитания учеников в школе
M.Anshevica (Ventspils). The possibilities of pupils' aesthetic upbringing in schools
- В.И.Аурила, Л.П.Русяцкене (Вильнюс). Некоторые специфические черты уроков литературы при проблемном обучении (на материале преподавания поэзии в IX - XI классах) 54
V.Aurila, L.Ruseckiene (Viļņa). Dažas specifiskas literatūras stundu īpatnības mācībās ar problēmu situāciju radīšanu (pēc dzejas mācīšanas materiāla IX - XI klasēs)
V.Aurila, L.Ruseckiene (Vilnius). Some specific features of literature classes with problematic teaching (according to the material of teaching poetry for IX - XI classes)
- М.Гайле (Рига). Artura Ozola manuskripts "Latviešu valodas un literatūras metodika" 56
М.Гайле (Рига). Рукопись Артура Озола "Методика латышского языка и литературы"
M.Gaile (Riga). Artur Ozols manuscript "The methods of teaching Latvian language and literature"
- Р.Луика (Рига). Mācību televīzijas stundas latviešu literatūrā - skolēnu patstāvīgās domas rosinātājas .. 57
Р.Луика (Рига). Роль телевизионных уроков латышской литературы в развитии самостоятельного мышления учеников
R.Luika (Riga). The role of teaching Latvian literature by the TV in the development of pupils' independent thinking

<u>D.Lūse</u> (Rīga). Estētiskā audzināšana literatūras stundās	59
<u>Д.Лусе</u> (Рига). Эстетическое воспитание в уроках литературы	
<u>D.Luse</u> (Riga). The aesthetic upbringing in the literature classes	
<u>П.Науёкайтис</u> (Каунас). Факторы усвоения орфографии литовского языка	61
<u>P.Naujokaitis</u> (Kaunas). Lietuvių valodas ortografijos arguves faktori	
<u>P.Naujokaitis</u> (Kaunas). The factors of the mastering of the Lithuanian orthography	

ДЕНЬ АРТУРА ОЗОЛА
 ЯЗЫКОЗНАНИЕ. ФОЛЬКЛОРИСТИКА. МЕТОДИКА

Тезисы научной конференции
 (На латышском и русском языках)

Редактор А.Лауа
 Технический редактор А.Балчуна
 Корректор А.Балчуна

Редакционно-издательский отдел Латвийского государственного университета имени Петра Стучки
 Рига 1972

Подписано к печати 18/II 1972 ЯТ 12098 Зак. №133.
 Ф/б 60x84/16. Офсетная. Физ.п.л.4,5. Уч.-и.л. 3,1.
 Тираж 400 экз. Цена 21 коп.

Отпечатано на ротапринтере, Рига-50, ул.Вейденбаума,5
 Латвийский государственный университет им. П.Стучки